

АМЕРИЧКИ ИНСТИТУТ ЗА БАЛКАНСКА ПИТАЊА

Проф. ЛАЗО М. КОСТИЋ

ЂИРИЛИЦА И СРПССТВО

КУЛТУРНО-ИСТОРИСКА СТУДИЈА

Свеска I.

ПОВЕЗАНОСТ ЂИРИЛИЦЕ И СРПССТВА

**Своје с туђим није смијешано;
Од туђега вазда туга бије.**

Његош

ЧИКАГО

1963

Published by
THE AMERICAN INSTITUTE FOR BALKAN AFFAIRS
1525 W. Diversey Parkway, Chicago 14, Illinois.

ПРЕДГОВОР

Овде се презентира прва и последња свеска дела под укупним насловом ”Ћирилица и Српство”. II. свеска је изашла 1960 у издању Америчког института за балканска питања. У њеном Предговору је писало да има да изађе још једна, а можда и две свеске истог дела.

Коначно смо ипак одлучили да буде још само једна свеска. Отпада замишљена ”најпрва” свеска која би садржавала теоријске и детаљне историјске податке о ћирилици, и њену употребу код разних народа.

Одустали смо од њеног публикавања из ових разлога:

1) Издавача је тешко, готово немогуће наћи. Укупно дело би тиме испало знатно скупље и било би још мање интересената за њега. Једна свеска више учинила би да и друге две имају слабију прођу.

2) Грађа изостављене свеске обрађена је више пута, од стручњака далеко способнијих него је писац ове књиге. У том делу он заиста не би могао дати ништа своје ново.

3) Ма да ствар није сувишна, није ни неопходна. Она излази из оквира наше тематике, која се ограничава на судбину и примену ћирилице код Срба, на повезаност српства и ћирилице.

4) У првом одељку ове књиге (Историјат и особине ћирилице) биће ипак скицирана изостављена тема; најкрупније податке из овог домена ће ипак читаоци сазнати.

5) Поједине мисли страних стручњака из ове области биће успут, и веома кратко, садржане у другим ставовима који улазе у обим проблема Ћирилица и Српство тако да ће књига ипак бити потпуна и сасвим заокружена. О свакој ствари се може рећи више и мање; старо је античко правило: Боље је обилovati него оскудевати (*melius abundare quam deficere*). То је тачно, но и концизност има своју вредност, данас више него пре (данас се уопште мало чита, а кад се види нешто велико, ухвати човека страх!).

Према томе, без те свеске приказивање проблема неће ипак бити штуро и мањкаво; о проблему Ћирилице и Српства рећи ће се све што је потребно,

само краће него се могло. Поједини сакупљени ексцерпти мораће бити одбачени и за вазда изгубљени. То је судбина научног рада у емиграцији. Писац може бити срећан ако и парцијелно његов рад угледа света.

У овој свесци биће главно доказати повезаност или, боље рећи, нераздвојност ћирилице и српства. Они су сијамски близанци, који самостално, један без другога, не могу да опстану.

Најважније је било сакупити и објавити примере где се наша ћирилица назива просто српским писмом, и то примере разних векова и писаца разних народа. То је доказ да су ови писци према њој препознавали националност, да су је сматрали саставним делом српске народности... То је необично важно за данашње време, кад се ћирилица тако олако напушта. Приказивач моје II свеске овог дела у чикашкој "Слободи" (г. Васа Костић) пише да му је један "млади Србин-професор који нам повремено држи предавања о српству" казао да је моја књига "некорисна", јер "српство није ћирилица"!!!

То је типичан начин говора дефетиста, у овом случају нарочито оних који су ћирилицу изневерили па је чак и даље свакодневно изневеравају. Тим мисле да оправдају свој дефетизам, да га учине начелним и још можда патриотским!

Разлоге овом прикупљању изјава о ћирилице као српском писму навели смо на челу одговарајућег одељка. Овде можемо само рећи да смо због њега пожурили са објавом књиге. То је резултат посла рађеног годинама, за који би био огроман национални губитак кад би пропао. Све друго би се лакше могло надокнадити.

Друга књига је издата у једном немогућем формату, јер је био задржан слог из часописа где се један део материјала појавио. Било би, разуме се, идеално да и ова свеска има исти формат као и друга. Нажалост, то се није могло извести. Не зато што штампарије не би биле у стању да обраде књигу у том формату, већ што би она скоро двоструко стојала. А морао се штедети сваки долар.

Јер није било могуће наћи издавача одн. мецену. Нико није показивао ни најмање интереса за овакву расправу, као да је ћирилица само моја ствар и њена одбрана само мој лични интерес. На десетине места сам се обраћао, ствар детаљно образлагао итд. Али успеха није било никаквог.

Нигде, ама баш нигде нисам могао наћи некога ко би издао ову књигу или помогао њено издавање. Разне су разлоге наводили или уопште нису одговарали. Тада сам се решио да је издам сам и послао сам био рукопис и један део пара у Торонто, кад стиже вест од секретара Америчког института за балканска питања г. Станка Драгосављевића да је он, после много напора, нашао финансијску могућност да књигу изда Институт.

Ја сам му необично захвален на томе као и на свему што је он до данас учинио за унапређење српске књиге у слободном свету. У том погледу нико се с њим не може мерити у целој српској емиграцији. Нико нема толико заслуга за унапређење књига од виталног интереса по наш српски народ колико има проф. Драгосављевић.

Он сам није писао књиге, али би књиге најпотребније Српству и најкорисније у датој ситуацији остале неиздате, не би уопште биле књиге, да није било проф. Станка Драгосављевића. Он је и иначе помагао српску књигу гдегод је могао, у сваком свом својству, али, свакако, највише у поменутом Институту, који је основан по његовој иницијативи и где је он стварно носио сав терет посла.

То није ни чудо, јер је сам био просветни радник у земљи, био је, шта више, најмлађи директор потпуне гимназије у Југославији. После је основао чак у логору у Италији једну средњу школу итд. Но нас интересира његова заслуга за српску емигрантску књигу, без које ни неколико мојих дела не би угледало света.

Писаца је било много, рукописа на претек. Али је проф. Драгосављевић тражио само оно што Српству као целини помаже у моменту кад се све против Српства дигло. Он је вршио одабир, често одређивао теме итд.

Он је апостолским жаром прионуо био да се оснује поменути Институт, тражио свуда сараднике, мецене, пријатеље. Сам растурао књиге. Писао до

5000 писама препоручујући по неку књигу. Колико је имао само напора да добије рукопис књиге о Хрватском геноциду од Едмонда Париса, да се он преведе, да се набаве одговарајуће слике, да се српска и страна публика за то заинтересују. Ја сам пратио сва та настојања проф. Драгосављевића и морам рећи да му се дивим. Тим пре што је све радио анонимно, скривено, без рекламе. У томе је његова заслуга још већа. И зато ја не могу а да му не одам јавно признање у име свих српских писаца у слободном свету, чија дела не би видела света без патриотске, несебичне, пуне пожртвовања помоћи проф. Станка Драгосављевића, који је своје и онако ровито здравље жртвовао на олтару српске књиге. Нека српско потомство зна ко је ту заслужан. И оно ће му бити једном захвално као што смо му данас захвални ми који смо помно пратили његов рад.

Ја сам срећан да могу да му се на овај начин бар мало одужим.

Исто тако срдечно захваљујем свом драгом земљаку и пријатељу Бранку Секуловићу из Торонта, који се будно старао око штампања књиге, као и Лазару Стојшићу, уреднику "Канадског Србобрана", који ми је помогао у коректури.

Овде ћемо избећи да споменемо оне који су били у стању а ипак нису хтели да помажу српску књигу. Има и установа и богатих лица која то сматрају последњом бригом. Ја сам био у првобитном предговору навео неке конкретне податке, али су они морали испасти кад издање није моје. У туђим издањима ја не смем да се ни ским обрачунавам.

Али мислим да се нећу огрешити о пристojност, најмање пак о истину, ако нагласим још једном да ја не добивам ништа материјално за ове књиге, за сва своја штампана дела уопште.

Писац овог дела за себе није тражио ништа, ни једне паре, као што није ни тражио ни добио ни паре досад хонорара за сва своја издања. Чак ни накнаду материјалних трошкова ни за једну књигу сем за Спорне пределе Срба и Хрвата, па и ту не у потпуности.

Он то стално наглашава док му једни читаоци на томе замерају а други не верују. Онима првим он може поручити да би било боље да га застиде, тиме што ће сами нешто учинити за српску књигу, па и више него он (бар у материјалном погледу). Али је далеко јефтиније пребацивати самохвалисање а од себе не жртвовати ништа. Овима другим он може само толико рећи: Ваљда би се нашао неки издавач или неки мецена који би писца сатерао у лаж кад би он дао бар и сто долара за његове књиге, или чак десет (за објављивање његових књига). Нема ни тих лица ни тих установа, па зато ћуте. Ми још једном позивамо све оне који сматрају да овде нешто скривамо или не кажемо пуну истину, да нас демантују. Али се то десити неће нити може!

Засад само молимо Бога да ово дело угледа света и помогне бар нешто освешћењу наших Срба и спасу нашег отечественог писма.

Л. М. Костић

На Савиндан 1963.

Ветинген, Швајцарска.

I. ИСТОРИЈАТ И ОСОБИНЕ ЋИРИЛИЦЕ

Сигурне доказе о постанку ћирилице ми немамо. Чак се не зна да ли је она претходила или следовала глагољици.

Пошто то питање премаша нашу компетенцију, то ћемо се, само ради потпуности излагања (јер практично ово третирање нема значаја), позвати овде на најкомпетентније писце по овом питању и изнети текстуелно њихова мишљења која су често опречна. Нека читаоци усвоје она која им изгледају плаузибилнија.

Том приликом ће се пренети и њихова мишљења о особинама ћириловских слова, јер они који су их установили били су уверени у њихову складност и целисходност.

I.

Проф. Ватрослав Јагић у својој студији ”Словенски Језици” (у збирци ”Култура Садашњице”) спомиње такође Кирила и Методија и каже изос. (стр. 9): ”Они се појавише као изналазачи **словенског писма** које почива на грчким моделима; у новије доба се сматра глаголица као њихов проналазак, глаголица проистекла из грчких минускула; права пак ћирилица је само једно преиначење глаголице према грчком уницијалном писму и она је следовала брзо глаголици...”

”...У историји словенских језика... је важно... да је **средином IX века један словенски дијалекат графички фиксиран био писменима нарочито за њега комбинираним.**” Даље каже да је старословенски језик обележаван том азбуком подигнут на литерарни језик свих Словена који су припали Источној цркви. То је сад ”црквенословенски језик”, испочетка један за све Јужне Словене, на чијем територију је настао, а затим: ”Од XI века може се говорити о бугарском, руском, српском и хрватском црквенословенском језику”. Русија је примила и језик и слова са Југа или, како каже Јагић: ”Православни Јужни Словени (Бугари и Срби) већ су се почетком X века старали не само за своје сопствене потребе (мисли у писмености, ЛМК), већ су чак Русији предавали готове продукте њихове књижевне делатности...” (стр. 12).

Православни Словени су тај језик, а с њим и та слова, употребљавали више векова, Срби и Бугари до краја XVIII века. Тек је Петар Велики ту извршио преокрет. ”Он је дозволио да се отада слободно употребљавају тзв. грађанска слова, тј. модернизирани потези пера настали под холандским утицајем и то за штампање историских и манифактурних дела, како се сам изражавао”. Старословенски начин је задржан за књиге.

Стр. 22: ”Срби се служе, при једнаком језику са Хрватима, ћирилским писменима реформираним од Вука, а Хрвати латинским знацима организованим у духу чешке ортографије. Пошто иза ове разлике у писму стоји религиозни дуализам (православље, католицизам) и дуализам имена (Срби, Хрвати) са дивергентним идеалима будућности, **то ови двоструки знаци писмености нису тако индиферентни као нпр. употреба двоструког писма у немачком језику.** Најшири кругови народа сматрају само продукте једног писма као своју духовну имовину...”

II.

Највише је о пореклу ћирилице и њеним особинама писао велики слависта с почетка прошлог века и Вуков аниматор, Словенац Јернеј Копитар. Он је на врло много места о томе писао. Ми ћемо из доста њих овде извући неке његове карактеристичне ставове.

У својој великој студији ”Поглед на словенске дијалекте, њихову књижевност итд.”, коју је штампао био прво у ”Патриотским Листовима” за 1810, а после прерадио и објавио у своме часопису ”Бечки општи књижевни часопис” за 1813 (без потписа, али је то несумњиво утврдио проф. Матеј Мурко), Копитар пише:

Стр. 537: ”Да би на словенском језику писали, послужише се два брата-апостола њиховим грчким знацима писања*), које они ипак умножише новим

*) Ћирил и Методије, иако се зову ”словенски апостоли” нису били Словени. Миклошић пише да беху ”грчке народности”. А немачки слависта А. Лескин пише у Граматици старобугарског језика XVI: “Браћа не беху Словени него Грци; они потеклоше из једне одличне куће из Солуна, као синови високог царског достојанственика. Становништво Солуна, најзначајнијег града Византије после Цариграда, било је грчко и, разуме се, православно. Али је град био опкољен Словенима све до најближе околине, Словенима који су били продрли у Македонију почетком VII века...”

словима, пронађеним за ознаку особено словенских гласова, са правом грчком увиђавношћу у суштину писања словима (сасвим удаљену од беспомоћности тевтонских мајстора писања). Словенски језик има око 26 до 30 простих гласова, и алфabet ова два мисионера, за разлику од тешке глаголице, назван кирилицом, једини је потпуни (алфabet) у новијој Европи, који за сваки глас садржи посебан знак писања...”

Стр. 543: ”Под Петром I (писац говори о Русији) покушао је један холандски резач слова да сировим црквеним типовима да пријатнији облик и отштампа тиме неке профане ствари (јер би калуђери сматрали да је то јерезија кад би неко покушао да и у црквеним књигама замени уницијале без форме са овим елегантнијим типовима). Отуда разлика између црквених и грађанских типова у руским штампаријама: са првима се још увек штампа све свето (богословско), са другима све профано...”

Стр. 542: ”Срби грчке вере употребљавају кирилски алфabet и у његовом старом црквеном облику, и у новом, руском, грађанском облику...”

Јернеј Копитар је у сврјој студији о Доситеју Обрадовићу штампаној 1811 (прештампаној у Мањим Списима, I, стр. 117 ид.) ово писао о ћирилици: ”У IX веку удесио је грчки мисионер Ћирил словенски алфabet. Под Петром I профинио је један Холанђанин донекле непогодне форме писања; отуда два начина руских штампаних ствари: црквени (стари) и грађански (цивилни, политички, нови). Срби почеше такође да пазе на ова разликовања. Два начина писања односе се један према другом као донекле стари Швабахер и елегантни, уобичајени немачки штампани слог”. (Аднотација на страни 117).

Говорећи како је Доситеј писао ћирилицом арбанашке речи, Копитар тврди: ”Сви данашњи језици дају се боље писати богатим ћириловским алфabetом него сада уобичајеном комбинацијом латинице”.

У једној другој студији, штампаној такође 1811 (Словенска Етнографија) тврди Копитар да су ”новоевропске ортографије доказ наше индоленције, нарочито Немаца, који имају оригиналан језик. Само Руси имају алфabet какав им треба, наиме са толико знакова писања колико има језик гласова.”

У приказу ”Српске литературе” 1814 године (у Бечком општем литературном листу) каже Копитар да ”Србин и Рус може и мора да сва страна имена пише својим алфабетом према њиховом правом гласу” (тј. како би се иначе писала српски и руски, а не како се пишу на страном језику, за разлику од латинице, ЛМК).

У чланку ”Прилози прегледу српске литературе у аустријском царству” објављеним 1811 (Vaterlaendische Blaetter, Jahrg. IV), Копитар пише (Мањи Списи, 1, 135): ”Под српским (језиком) ми овде разумемо оно што се, довољно неисториски, назива илирским... **Предео српског дијалекта се простире од Истре, преко Далмације, Хрватске Крајине, Босне, Србије, Бугарске до колонија исељеника из ових земаља у Славонији и Јужној Угарској. Четири до пет милиона говори тај дијалекат...** Ова четири милиона, пак, међу собом су раздвојена; једни, на западу, припадају латинском обреду, али већи део грчком... Грци (тј. Словени грчког обреда) имају, **због њиховог већег броја, због употребе ћирилске азбуке** (која је у IX веку нарочито за словенски језик удешена) и због старословенског црквеног језика, природне предности испред Латина. Ускоро ће их они оставити иза себе...” Говорећи о једном делу изашлом 1809 (Рафова Природна историја у преводу Јоакима Вујића) Копитар каже: ”Дело је штампано ћириловским црквеним словима. У Русији би се тако нешто штампало цивилним словима (типовима). И Срби почињу да своју моћнију браћу о овоме имитирају, али још није утврђена ова употреба азбуке”.

Кад је неки немачки списатељ написао у ”Аналима” за 1812 приказ три оде Лукијана Мушицког, изразио се неповољно о ћирилици. Он је казао да ”Иако се он прилично лако сналази у ћирилици, ипак јој је он тако мало пријатељ као јеврејском, сиријском или маританском писму”. То је озлоједило Јернеја Копитара, па је у свом часопису ”Бечки општи литерарни лист” за 1815 написао ово: ”Ми молимо господина Мушицког и Светог Ћирила, у име свих Немаца који ствари боље познају, да опрости овој сотизи (глупости) једног Немца слабо упућеног у ствар”. (Копитарови Мали Списи, издање Фр. Миклошића, I, стр. 160. Сам наслов овог приказа Копитаревог гласи: ”Ћирилица”.)

III.

Француски филолог Ф. Г. Ајххоф, ”библиотекар њ. вел. Краљице”, како сам себе означава, и писац многих ”језичних паралела”, овако се изразио о ћирилици у својој ”Историји језика и литературе Словена”:

Стр. 82: **”Пре Ћирила Словени нису имали алфавет, бар није никакав траг о томе остао. У деветом веку је овај побожни мисионер, комбинујући врло спретно грчка слова, у њиховим различитим степенима изговора, са неколико нарочитих знакова узетих из азиских алфавета, успео да пружи са тачношћу све интонације словенског језика какав је у своје време говорен код Мораваца и код Срба. Овај алфавет, тако широк и тако прецизан, могао је бити довољан за све дијалекте, и већ је почео био да се шири са ново преведеном Библијом, док Велики источни раскол није поделио Словене на две непријатељске секте, према томе јесу ли њихови митрополити и епископи били присталице Цариграда или Рима, и то је донело исти расцеп у њиховим говорима и њиховом начину писања. Поред ћирилице, примљене од Срба а после од Руса, појавио се у Корушкој глаголици алфавет, бизарна и стара алтерација истих слова, лажно приписиван Светом Јерониму. Један део Далматинаца и Хрвата римског обреда примише латинска слова, која су комбинирали на разне начине...”**

Писац онда наводи као пример руску азбуку и каже (стр. 86):

”Види се из ове руске азбуке... да је она у исто време најпозитивнија и најпотпунија од свих европских азбука, не искључујући чак ни грчку, која јој је служила за узор...”

Још једанпут износи неке гласове и понавља (стр. 95) да ”они најверније репродуцирају све нијансе словенских слова”...

IV.

Француз К. Куријер, у својој Историји савремене књижевности код Словена, писао је 1879 године, позивајући се прво на чрнорисца Храброг:

”Монах Храбр писао је у свом чувеном саставу ”О Писмених” ово као одговор онима који су нападали словенско-грчку и црквену ћириличну

литургију: Многи су радили, и то више година, да саставе ваше писмо, док је наше састављено од једног самог човека, светог Константина Филозофа, названог Ћирил, и само за мало година. Ова су слова света и чиста, јер је светац био који их је формирао, док су ваша форминара од Грка и од безбожаца. Он (Свети Ћирил) је створио 38 слова, по образу и чину греческих писмен' ...За она слова која није директно од Грка преузео, каже калуђер Храбр да су му "инспирисана духом и даром Божјим".

Куријер стр. 15: "24 слова су преузета из грчког алфавита..."

Стр. 19: "Словени чувају на свештен начин Ћирилову азбуку за своју литургију (за своја богослужења). За цивилни живот је усвојена једна друга азбука, од XVIII века, тзв. грађанка, уведена од Петра Великог, чија се слова приближују мајускулној форми латинице и модерног грчког алфавета. Срби то преузеше са Вуком Караџићем, који је увео неке модификације. Малоруси и Бугари, који су сачували ћирилицу до дана данашњега, почињу такође да употребљавају грађанку".

V.

Словенац Матија Мурко је писао у "Аустријском Прегледу" за 1904 (стр. 165):

"Доказ да је глаголица а не ћирилица дело Ћирилово спада у најзначајније резултате словенске филологије..." (Глаголицу је удесио према грчким минускулима и нешто допунио знацима за нарочите словенске гласове. Ћирилица проиходи из грчких мајускула, великих слова).

"Близина Византа је утицала да је глаголско писмо замењено ћирилицом, која је ближа грчком оригиналу и у стварности много погоднија..."

Говорећи у аднотацији о старој ћирилици, Мурко каже: "У угластом облику, који је примила у време готице, она је још увек уобичајена у цркви код Срба, Бугара, Руса и Рутена, док је за световну употребу од Петра Великог уведено тзв. цивилно писмо са латинским дуктусом..."

У "Архиву за словенску филологију" XII, 639, пиша Мурко: "Да је Петру Великоме код његове реформе писма за грађанску употребу ("грађанке")

служило латинско писмо као узор, то знамо сасвим позитивно”. (И Мурко наводи низ доказа).

С друге стране каноник Рачки пише бискупу Штросмајеру 4 маја 1887: ”Грађанска ћирилица јест само типографички и калиграфички савршенија стара ћирилица”. (Кореспонденција Рачки-Штросмајер, према датуму).

VI.

Словачки правник и етнограф Јан Чапловић, који је неколико година живео у Славонији, пише почетком прошлог века (у II књизи описа Славоније, стр. 214):

”Уколико старословенски језик у старој печатњи рђаво изгледа, толико је лепо руско канцеларијско писмо и способно за још даља усавршавања, писмо којим са и Срби служе кад руком пишу. У ствари не би требало да се ма који словенски народ служи другим писменом, нити би иједно писмено, пошто се избаце из њега неке сувишности, било достојније једног тако великог и распрострањеног племена (Словена) него ово”. Писац се нарочито окомио на ”гадно немачко фратарско писмо и римска слова”. Но он резигнирано завршава: ”Али ко ће све Словене да у једном споји?”

Дубровчанин Петар Будмани, доцнији уредник Рјечника загребачке Академије знаности, писао је 1866, у својој граматичи српско-хрватског језика (на италијанском): ”Сви Словени који припадају Источној цркви служе се посебним алфабетом који за основу има грчки алфабет, и кога називају ћирилским.

Вук Карацић је, да би га прилагодио српском језику, увео разне модификације, **на основу којих је постао најсавршенији међу модерним алфабетима**, као такав који свакоме гласу поставља једно слово, ни мање ни више...” Један немачки писац по имену Јохан Леонард Фриш писао је 1727 на латинском једну расправу о историји словенског језика. Она има четири поглавља, од којих први носи наслов: ”Посебно о пореклу ћирилских слова”, где пише изос.: ”Ето баш основе ћирилског писма, створеног управо од мајстора, којим се Руси служе. Оно је засновано на историјској истини, на обичају старих, на хармонији гласова, на траговима врхова (подржавању

највиших? ЛМК), на познавању језика који се њоме (том азбуком) изражава, на вероватноћи да ће то бити корисно”.

И Никола Томазео, који је лепо знао да чита српску ћирилицу, тврдио је да је згоднија од латинице, јер има ”сва слова за све наше гласове”. (Данило Петрановић у Предговору Томазових ”Искрица” СКЗ, Београд 1898).

Чешки филолог Јосеф Карасек хвали нарочито адекватност ћирилског писма гласовима прасловенског језика. Он каже (даље наведена књига, I, стр. 13) да је ”проналазач словенског писма (тако он назива првобитну ћирилицу) умео да графички претстави све финоће овог стародревног језика”.

На стр. 24, у одељку посвећеном ”старосрпској књижевности” пише Карасек на самом почетку: ”Најстарија српска литература такође је у вези са деловањем Ћирила и Метода и њихових следбеника. Срби су имали ту предност, да су могли одма да прихвате већ развијену старословенску литературу, која им је била тако блиска, незантним гласовима и писменим приближењем настаде српска редакција...”

VII.

Ми смо досад пустили само стручњаке да говоре, и то странце; кад је реч о давању судова, на томе остајемо. Али има неколико података, неколико детаља, који се не налазе међу цитираним ставовима.

Тако нпр. доказ да је ћирилица дело Ћириловог ученика Ћирила Охридског док би глаголица била дело самог Ћирила, који све више слависта заступа, а који није још ни издалека доказан.

Као потврда за ову поставку они цитирају једну реченицу из краћег Климентовог житија, које је вероватно написао охридски архиепископ Димитрије Хоматијан (око 1217 — 1234). У старом преводу са грчког та реченица) гласи: ”Мудрствова же и образи иниције словесније јављењејшеје паче их знајаше премудри Кирил”. Сада би се та грчка реченица могла превести овако: ”Измудровао, је (реч је о Клименту) и друге писмене знакове, веће јасноће од оних које је изумео премудри Ћирило”.

Ћирилска азбука је настала, сасвим вероватно (али не ни то поуздано) у Х веку или мало пре њега.

Доскора ми нисмо имали ћирилске споменике старије од 12 века (из кога потиче и Мирослављево еванђеље, хумског кнеза Мирослава, брата Стефана Немање). Епиграфика је у последње време пронашла, срећним случајем околности, и неке записе одн. натписе из Х века. Тако два из 996 године: један на стубу у Марковој цркви, код Прилепа, други на стубу цркве Светих Аранђела у Вароши код Прилипа. (Љуба Стојановић, Стари српски записи и натписи, књига III, 1905, стр. 33; књ. IV, 1923, стр. 1). После је пронађен надгробни натпис из 993 на гробу оца цара Самуила у цркви села Германа на источној обали Преспанског језера. То је објављено у Јагићевом Архиву за словенску филологију као једна огромна сензација. Он је сматран најстаријим спомеником ћирилице, истина са краја Х века као већ два позната, али шест година ранији и са гроба једног велможе (натпис потиче јамачно од самог цара). Сва три су споменика из Македоније. Последњи је пак лајички (не сакралан).

Ту скоро је у Преславу, старој бугарској престоници, нађен гроб са ћириличким натписом на надгробној плочи неког Мостича. Наука је датирала натпис између година 969 и 972. Сад је диес а кво ћирилице знатно напред померен. Није немогуће да се тај датум помери још више, али је мало вероватно да се нађе штогод из IX века. Ми морамо десети век сматрати веком стартовања ћирилице.

Њена прва појава је логично на терену не много удаљеном од Солуна, на српској и бугарској етничкој територији.

VIII.

Средњовековни Срби употребљавали су стару ћирилицу, којом су данас штампане црквене књиге. Нову ћирилицу утврдио је руски цар Петар Велики 29 јануара 1710. Израђена је на основу старе ћирилице и латинице (холандске антикве). Добила је назив грађанске азбуке. Код нас је ушла у употребу у другој половини 18 века. Први српски часопис "Славно србски магазин" Захарија Орфелина, од кога је у Венецији 1768 године изишла прва и једина свеска, штампан је грађанским словима. Прве српске новине ("Србскија

новини”) из 1791-1792 године нису штампане грађанском ћирилицом, већ старом, црквеном. Али су зато већ друге српске новине излазиле новим грађанским словима. **Њих је у Бечу издавао 1792-1794 године Стефан Новаковић под називом ”Славеносербскија вједомости”.** Увођење грађанске ћирилице није прошло без отпора у нашој средини. Сасвим закаснили њен противник био је и Јован Стерија Поповић. Он је око средине прошлога века писао против ње и називао је ”неком чудном смесом нит словенском нит латинском”. Стерија је своју збирку песама ”Даворје” 1854 године штампано црквеним словима. Из грађанске ћирилице Вук Карацић је избацио сва непотребна слова и увео нека нова слова. После велике борбе та реформисана грађанска ћирилица победила је и њоме се и данас служимо.

У доба Вука Карацића многи њени знаци (носни вокали, тврдо и меко јер, јат итд.) већ нису одговарали ономе што је стварно постојало у народном изговору. Зато је Вук све те знаке или одбацио (јерове и др.) или увео у азбуку знаке за гласове који су се место њих изговарали у народу, а друге је или сам направио или усвојио са стране (ј, ц, ћ, ђ, љ, њ и др.). **Тако је већ 1818 године формирао азбуку од 29 слова.** Доцније, путујући по нашим југозападним крајевима (Дубровник, Црна Гора), чуо је и народу и глас х, па га је тада и прихватио. Тако је дао коначни облик својој азбуци, која и данас у нас неокрњена живи. Ова азбука, као што се зна, спада у ред најусавршенијих азбука на свету.

Ћирилица је писмо начињено **специјално** за **словенске** језике, и она верно одражава словенске гласове. Напротив, латиница је латинско писмо **прилагођено** нашем језику, и због тога она прибегава комбинацијама кад треба да обележи гласове којих у латинском није било (lj за љ, nj за њ, dj за ђ итд.). — Не само ми, него и други народи који се служе латиницом — наилазе на тешкоће кад хоће да обележе извесне звуке који су латинском језику били непознати. Тако Хрвати, Словенци и Чеси ш бележе тиме што изнад s ставе специјалан дијакритички знак (š), Французи га бележе ch, Енглези sh, Немци sch, Италијани sc(i), Норвежани sk, Пољаци sz, Румуни s са једном кукицом одозго. А то све доста је непрактично. Напротив, у ћирици за **ш** имамо посебан и недвосмислен знак, нарочито предвиђен за овај глас; а то исто важи и за **ж, ч, ц,** и тако даље. Према томе, са гледишта прецизности обележавања, ћирилица нашем језику боље одговара.

IX.

Мада, строго узевши, не спада у овај одељак, треба истаћи једну симптоматичну чињеницу баш овде: Да је ћирилица, чим се појавила, била анатемисана од Католичке цркве. То је било на тзв. Сплитском или Солинском сабору, одржаном средином XI века, неколико година после Раскола (одвајања Источне од Западне хришћанске цркве) и то на нашем подручју.

О томе имам забелешке преузете од два писца, једног Руса, а другог јамачно Пољака.

Први је Л.В. Березин, који у својој књизи "Хорватия, Славония, Далмация и Военная Граница" I, изашлој у Петрограду 1879, каже на страни 42 да је "На Сплитском сабору 1059 словенско богослужење одбачено овим речима: *Dicebant enim [patres concilii] gothicas litteras a quodam Methodio haeretico fuisse repertas, qui multa contra catholicae fidei norma in eadem slavonica lingua mentiendo conscripsit.*" Ја бих то овако превео: "Доиста рекоше (очевидно учесници Сабора) да су готска (!) слова пронађена од некаквог Методија, јеретика, који је много тога против правила католичке вере **и у том истом словенском језику лажући написао**".

Други је неки гроф Валеријан Красински, који у једној на француском издатој књизи средином прошлог века ("Верска историја словенских народа") пише: "Словенска слова, пронађена од Ћирила, нису ништа друго него модификација грчког алфабета обогаћена понеким источним писменом да би се изразили гласови непознати у грчком језику. Године 1060, у Солину (Далмација) огласи Синод да је овај словенски алфabet ђаволски проналазак и да је Метод био јеретик. Њега ипак и данас употребљавају... Словени прикључени грчкој цркви, па чак и они међу њима који признају супрематију папе." Мисли на грко-католике, који се одано држе ћирилских писмена (Русини у Галицији).

Ми смо оба писца, који се само у појединостима не слажу, лојално навели. Кад се ово зна, биће, можда, разумљивије све доцније персекуције ћирилице иза којих папе нису биле видљиве!

ЛИТЕРАТУРА

Страна дела употребљена у овом одељку. (Домаћа и руска дела су означена у тексту.)

Vatroslav von Jagić, Die Slawischen Sprachen. Die Kultur der Gegenwart. Teil I. Abteilung IX. 1909.

A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslawischen) Sprache. Heidelberg 1909.

F. G. Eichhof, Histoire de la langue et de la littérature des Slaves: Russes, Serbes, Bohèmes, Polonais et Lettons... Paris 1836.

Barth. Kopitar, Blick auf die slavischen Mundarter, ihre Literatur und die Hilfsmittel sie zu studieren. Wiener Allgemeine Literaturzeitung, Wien. 1813.

Barth. Kopitars Kleine Schriften sprachwissenschaftlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhalts. Herausgegeben von Fr. Miklosich. Erster Theil, Wien 1857.

C. Courrière, Histoire de la Littérature contemporaine chez les Slaves. Paris 1879.

Matthias Murko, Die slawische Liturgie an der Adria, österreichische Rundschau 1904. I.

Johann v. Csaplovics, Slavonien und zum Theil Kroatien. II Theil, Pest 1819.

Pietro Budmani, Grammatica della lingua serbo-croata (illirico). Vienna 1866.

Johann Leonhard Frisch, Historiam linguae Sclavonicae continnant quator capitibus. I. De origine characteris Cyrillici speciatim... Berlin 1727.

Le compte Valerien Krasinski, Histoire religieuse des peuples Slaves. Paris 1855.

Josef Karasek, Slavische Literaturgeschichte. Sammlung Göschen, I, II, Leipzig 1906.

II. ЋИРИЛИЦА КАО ВАЗДАШЊЕ СРПСКО ПИСМО

I.

Ћирилица је од искона српско писмо. Врло вероватно ми и нисмо никад имали неко друго писмо.

Истина, данашња славистика сматра да је код Словена пре ћирилице била у употреби глаголица. То још није сигурно доказано и многи веома угледни слависте и даље тврде да је ћирилица прво словенско писмо.

Како било, али ми практично немамо у нашој историји и нашој писмености никаквих других споменика сем ћириловских. За два-три дела глаголицом писана сматра се да су настала на српском језичном подручју (Маријанско јеванђеље, апостоли Гришковића и Михановића). То су још само претпоставке (Ђорђе Сп. Радојичић, Развој ћириличног штампарства код нас, у листу "Република"), које су још далеко од пуног доказа.

Највећи немачки слависта и један од највећих слависта свих народа и времена Аугуст Лескин писао је почетком овог века у Предговору своје, досад најбоље, Граматике старог словенског језика, ово:

"Испочетка су Бугари писали глаголицом. То писмо је у току неколико векова у Бугарској и у Македонији изашло из употребе и надомештено ћириловским писмом. **Ка Србима и Русима је само ова (ћирилица) ...прешла као опште употребљива.**" То пише на страни XXXIX, док на страни XXV означаје ћирилицу као "савршени Константинов алфабет": "пре њега нису Словени уопште имали писмо"!!!

Ово би било у контрадикцији са оним што је мало пре казао за Бугаре и Македонце, али не за Србе. Они практично, према Лескину, нису имали раније никакво писмо. **Ћирилица је прво, праисконско њихово писмо.**

A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslawischen) Sprache. Heidelberg 1909.

А проф. Ватрослав Јагић каже у свом "Архиву за словенску филологију" (IX, стр. 318): "Познато је да је **ћирилица кроз све векове код највећег дела**

Словена била једино писмо у важности, па је то остала и до дана данашњега...”

Ћирилица је, како се данас сматра, настала негде на крају IX или на почетку X века. Једно је сигурно, да је настала на Балкану, око Солуна, у непосредној близини наше етничке територије; Руси су је од нас примили, не ми од Руса.

Ћирилица је настала пре одвојења Источне цркве од Западне, ћирилица је настала давно пре Светог Саве и пре наше Аутокефалне српске цркве. Ћирилица је настала кад међу Србима тешко да је уопште било писмених људи. Ћирилица је настала пре иједног јединог српског културног споменика.

Сва наша писменост и сва наша култура у њој је изражена. Ми немамо у целој својој културној историји ништа пре ње, као што немамо ни ма шта ван ње. Наша видна култура с њом започиње, она се у ћирилици огледа.

Треба разгледати збирке наших културних споменика, изразе наше писмености: све је то изражено у ћирилици, све без једног јединог изузетка. Збирке Миклошића, Николајевића, Карано Твртковића, Меда Пуцића, Лиречка, Стојана Новаковића, а надасве попуњене збирке Љубе Стојановића то најбоље показују. Од црквених књига, преко владарских повеља, до летописа и ситних записа на камену, на малтеру (фреске), на дрву, на металу (новцу, печату), на папиру, на пергаменту, све је само ћирилицом исписано уколико је писано српски (грчки и латински писани српски споменици, иначе малобројни, нимало овај принцип не тангирају; то нису српски писани споменици).

Јер има, истина, владарских повеља на грчком језику, има потврда статута и дописа на латинском, али кад српски пишу, наши преци нису знали, ни умели, ни могли, ни хтели друкчије писати него ћирилицом.

Шта више, ”Стефан Душан потписивао се на грчким и латинским повељама често **само српском ћирилицом**”. То тврди проф. Константин Лиречек (Историја Срба, III свеска, 1923, Београд). Он као доказе наводи

неколико примера (у аднотацији исте, 33, стране). Није Душан могао јасније да изрази приврженост своје писму, кога неће да се одрекне ни онда кад му Канцеларија мора да састави државни акт (хрисовуљу, повељу, ”књигу”, тј. писмо) на страном језику и на страном алфabetу.

Први сачувани потписи српских владара, Стефана Немање и брата му кнеза Мирослава, неколико деценија пре Светосавске цркве, налазе се на латинским повељама датим Дубровчанима. На једној, од 27 септембра 1186 стоји два пута ”Јез вели жупан клн се и подписах; јез кнез Мирослав клн се и подписах”, оба пута само ћирилицом. Други је потпис кнеза Мирослава на повељи од 17 јуна 1190. (Вид. Љуба Стојановић, Старе српске повеље и писма. К. I. САН. Београд 1929).

Док су се Срби колебали у вери, и неко време осцилирали између Истока и Запада, дотле у погледу писма није било никаквог колебања, нимало сумње, ни најмањег отпора. Писмо је примљено без поговора, утолико пре што није постојала каква укорењена традиција неког ранијег писма, није тог писма можда уопште ни било. Срби су ”описмењени”, како се данас у Југославији каже, у исто време кад је ћирилица настала или кад се пробијала. Она је створена за Словене на Балкану, и ови су је примили као нешто нормално и природно.

Разуме се да је тада број писмених људи био веома мали, управо незнатан; можда на хиљаду лица било је једно писмено. То је био случај и код других народа; од тих писмених лица је зависило који ће алфabet да прихвате. Ако су поједини Срби или Бугари већ раније били писмени, онда су се служили грчким или, веома кратко време, глаголичким алфabetом. Латинском абецедом нису се служили никад. Чим се, пак, појавила ”словенска азбука” тј. ћирилица, и Срби и Бугари су је сместа прихватили без колебања као природну, адекватну, своју.

Писменост је у то доба, и кроз цео Средњи век, па и после, била ”надлежност” Цркве. Скоро само у њеном крилу је писменост практикована и сви наши стари писмени продукти потичу од Цркве. Свак је могао без писма, само црква није, и ова га је посебно неговала.

Проф. Ватрослав Јагић пише у своме ”Архиву за словенску филологију” (год. IX, стр. 318): ”Напоследку је познато како се **Словени који исповедају Источну цркву држе овога писма са религиозним обожавањем** (то је чињеница, па ма коликогод се могла критиковати)...”

На другом месту, у том свом истом водећем часопису за Славистику, Ватрослав Јагић (у Архиву XXXIV, 1913) каже:

”Пре него је настала употреба народног језика владао је код грчко-источних Срба сасвим а код католичких Хрвата делимично црквено-словенски језик као орган црквеног и делом државног живота: **код Срба је то вршено ћириловским, код Хрвата глаголичким писмом...**”

И пре него су утврђени у православљу, Срби су писали ћирилицом.

Проф. Александар Белић, најбољи српски слависта, каже у својој студији ”Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика” (збирка ”Светосавски зборник”, књ. I, Расправе. Посебна издања Српске краљевске академије, Београд 1936, стр. 213): ”Први ћирилски споменици који су нам сачувани, припадају крају или, у сваком случају, последњој четврти XII века, дакле времену кад се св. Сава родио или кад је отпочињало његово образовање...”

Нешто даље каже: ”Иако нам из ранијег времена нису сачувани ћирилски споменици, ипак ми можемо смело тврдити да је њих морало бити и раније, јер и најстарији ћирилски споменици — као што су повеља Кулина Бана од 1189 и Мирославово еванђеље — јасно показују да **им је морао претходити дужи развитак ћирилских споменика изврсне врсте...**” Белић доказује да само ”Мирославово јеванђеље ”припада по цртама своје ортографије **много старијем времену** него што је повеља Кулина бана, дакле 1189...”

Почетком XIII века Св. Сава је испословао признање аутокефалности Српске православне цркве. Она је, несумњиво, од самог свог рођења употребљавала искључиво ћирилицу, српско и словенско писмо. Она ју је нашла готову и сместа прихватила. Али је ова била и раније у црквеној употреби, поред грчког писма.

Да је Свети Сава, и пре него је образовао аутокефалну цркву и постао архиепископ, употребљавао ћирилицу имамо доказ на фрескама манастира Студенице завршеним 1208-1209 године, десетак година пре наше аутокефалије. Тамо су сви натписи на фрескама исписани старим српским језиком, лепим златним словима. Сава је био игуман и настојатељ манастира Студенице. Иначе, до 1219 натписи на фрескама задужбина српских владара, велможа и духовника били су грчки. Проналазак у Студеници доказује ипак да се српска црква служила каткад и пре тога ћирилицом, после тога стално. Св. Сава је био реформатор првог реда, али у погледу писма једва је штогод модификовао.

У поменутој расправи проф. Белић износи мишљење да је Св. Сава допринео нешто развоју наше **ортографије** а не ћирилице као такве. Он пише: ”Није чудо што у време његова бављења у Хилендару, у време његова пунога развитка, наша ортографија није била још потпуно развијена, тако да су се у њој могли опажати и трагови рада св. Саве...”

То може да се прими. Али ћирилицу није код Срба увео Свети Сава, већ ју је нашао, прихватио и пригрлио. Он је могао да ортографски амандира и усавршава само оно што је већ постојало и што је он примио као једино могуће писмо српско. Оно је једино и обавезно писмо Српске аутокефалне цркве и, сагласно организаторској посебности те Цркве, Св. Сава налаже да се и све црквене књиге преведу са грчког на српски и објаве у српском писму, у ћирилици. Он је тиме у неку руку учинио ћирилицу светом.

Отсад је православна српска црква нераздвојна од ћирилице. Преко цркве ју је обавезно примила држава, која се такође није могла одвојити од цркве.

II.

И заиста, православни су Срби стално и конзенквентно употребљавали ћирилицу као своје писмо, као своје црквено и као своје национално писмо.

Испочетка су канда сви Словени писали ћирилицом, па су је доцније напустили. Срби је нису напуштали никад до данашњих дана. Француски филолог прве половине прошлог века Ф. Г. Ајххоф пише у својој ”Историји

језика и литературе Словена” потанко о историјату и особинама ћирилице, па наставља:

Стр. 89: ”То је целокупност система, чији је проналазак био потез ђенија. Нажалост се није могао прострети на укупност словенских народа. Код највећег дела њих брзо је одбачен као последица верских размимоилажења, да би се надоместио несавршеним еквивалентима. **Руси и Срби имају славу да су јој једини остали верни, и да су до данас очували ову азбуку, најпотпунију у Европи...**”

F. G. Eichhof, Histoire de la langue et de la litterature des Slaves: Russes, Serbes, Bohemes, Polonais et Lettons... Paris 1836.

То су Срби чинили не само за време слободних српских држава, већ и за време **ропства под Турцима**. Стотине, и хиљаде записа и натписа, родослова и летописа, и других споменика, из разних делова српске етничке територије, то несумњиво потврђују.

То је, уосталом, и логично: Срби су имали своје писмо, а Турци нису ни најмање покушавали да им натуре арапско писмо. Напротив, често су они сами, њихови везири и сами султани, употребљавали српску ћирилицу као писмо којим се сами служе.

Никад, за цело време турског вакта, нису Турци замерили Србима што пишу својим писмом, нити су икакве сметње и препреке томе чинили.

И српска ћирилица је под Турцима несметано продужила свој живот. Писмених је сад било још мање него у слободној држави, махом су то били свештенослужитељи. Али се **као писмен сматрао само онај Србин који је умео да чита и пише на словенској ћирилици, која се све чешће означаје као српска.**

III.

Све је то могло бити друкчије кад су се многи Срби иселили на запад, у крајеве где се писало латиницом. Сад су могли примити латиницу, тим пре што је на њих деловано у том смислу, чак је вршен притисак да напусте ћирилицу.

Они су јој остали верни. Имамо и ту доказа у разним споменицима пресељених Срба и њиховог потомства, споменицима који су највећим делом већ објављени.

То су посредни, али евидентни докази. Имамо и непосредних. Прво о оним Србима који су прешли у Бечку ћесаровину.

”Прве јаче појаве православних Срба у Хрватској забележене су већ првих деценија XV века... а нарочито после пада Босне 1463...” пише проф. Радослав Грујић. у својој студији ”Историски значај Срба у Хрватској”, Библиотека Српског културног клуба, Београд, 1940. Они су продужили да живе духовним животом српског светосавског православља толико интензивно, да су њени духовници ту могли и своје књиге да пишу, од којих је једна и до данас сачувана. То је један леп Кодекс Апостола, **писан српском ћирилицом у Вараждину 1454**, дакле пре 500 година...”

У својој првој књизи о Сеоби Срба у Хрватску и Славонију у току XVI и XVII века (1909 г.) Алекса Ивић истиче на страни 15 ово:

”Досељени Срби служили су се и пре доласка и после доласка свога у ове крајеве искључиво ћирилским словима. У регистратурним и експедитним протоколима бечког Ратног архива сваки час се наилази на записе како поједини војни заповедници, при преговорима о новим сеобама Срба на аустриско земљиште, шаљу писма српских становника из Турске писана српским (”влашким”) језиком и ћирилским словима и како, поред оригинала, прилажу и превод тих писама. Преводи су скоро сви сачувани, а оригинали су уништавани од аустриског Ратног савета. Једно ћирилским словима сачувано писмо које потиче од поунских Срба из 1596 сачувано је до наших дана. (Делимично објављено и у књизи ”Спорни предели Срба и Хрвата, стр. 276-277, ЛМК). — Из г. 1642 остала је молба српских калуђера из Рмња и Моштенице коју они послаше на немачком језику у Беч, али је и овде потпис ”Кирил игумен за се и остале наше редовнике” писан ћирилским словима.1)

1) Croatica, an. 1643, No. 14.

”Приврженост српска спрема ћирилице и српског језика у оно доба нарочито упада у очи, јер су се тада други народи, нпр. Хрвати и Маџари готово редовито служили не хрватским и маџарским већ латинским језиком, па је ову особину српску запазио и прибележио бискуп загребачки Бенедикт Винковић у Информацији папском нунцију у Бечу 28 јуна 1640.”²⁾

Тамо он каже да ”клирици и лајици влашки или рашки папу држе за антихриста”. Но, они су незналице: ”не знају ништа читати сем што је написано ћирилским писменима” (*nihil praeter scripturam cyrillicis characteribus scriptam sciunt legere*). Препоручује Нунцију фратра Рафаила Леваковића јер зна ”потпуно влашки језик и ћирилско писмо којим се Власи служе” (*perfecte linguam Valachicam et scripturam cyrillicam qua Valachi utuntur*), а затим предлаже да се подигну школе усред српског славонског народа и да се у њима младићи уче **”ћирилска слова којима се служе Рашани**, као и општа латинска” (*cyrillicas quibus Rasciani utuntur quam latinas communes litteras*).

И у једној доцнијој информацији о српском народу, из год. 1662, пише бискуп Петретић како се ћирилицом служе и владика Василије и Владика Сава ”који је једва читао сопствено писмо... **словима ћирилским којим се Срби служажу**” (*nam vix etiam propriam scripturam... etiam illis Cyrillici quo Serviani utuntur characteris legebat*).²⁾

Алекса Ивић је и у једној другој студији о Жумберчанима (О првој српској сеоби у Жумберак 1530-1535, Загреб 1920, стр. 8) утврдио да су они при свом доласку из Босне били православни Срби, који се ни по чему нису разликовали од Срба у Срему или Шумадији. **Они су писали ћирилицом**, а језик им је био најчистија штокавщина јекавског наречја, као и њихових данашњих потомака.

Један од најважнијих аустријских официра прошлог века барон Молинари, који је служио 50 година у војсци и био командујући генерал у Загребу, пише у својим мемоарима (II, стр. 242) да су се у Војној Крајини ”православни држали чврсто заједно **и нису никад хтели да напусте**

2) *Illyrico-Serbica*, fasc. I, Conv. 1.

ћириловски алфавет". Иако су сви били под војном управом католичке и латинске Аустрије и припадали скоро сви војном сталежу!

Anton Freiherr von Mollinary, 46 Jahre im oesterreichisch-ungarischen Heere, 1833-1879. Zwei Bände, Zuerich 1905.

Да је сваки тамошњи Србин, без обзира на веру, осећао дужност да пише ћирилицом и да у том писму излази пред свет, имамо јасан доказ у једном писму Петра Прерадовића Вуку Караџићу из 1846 године. Он моли Вука да му помогне растурање своје прве збирке песама "Первенци", и правда се: "Што ове моје пјесме, као Србин, кирилским писменима непечатим, томе су различити узроци, које овдје навађати на дуго би било. Али, ако Бог да, што сад није, бити ће други пут..." Прерадовић је био католик, али се још није био одрекао српства, са којим је и ћирилица неодвојиво повезана. Податак узет из збирке: Грађа за повјест хрватске књижевности, I, стр. 125.

Словенац Јернеј Копитар је у свом приказу тек изашле "Слованке" Добровског (Праг 1814) у Бечком литерарном листу који је он уређивао исте године осврнуо се на Качићев "Разговор угодни народа словинскога" и казао да се у њему "многе српске јуначке песме налазе, и зато, између свих књига штампаних латиницом, само њих Срби читају, што Добровском мора бити јасно."

Срби нису хтели ни да читају књиге латиницом штампане, а камоли да сами пишу тим алфаветом. Чинили су изузетак, како Копитар тврди, само са песмама Качића Миошића, јер се у њима велича српска историја! Друге су књиге штампане латиницом сматрали поганима!

Чак су у Аустријској Војној Крајини закони штампани ћирилицом, јер војници нису знали ни хтели знати друго писмо за свој језик. Проф. Радослав Грујић наводи и наслов једног таквог закона: "Начелни закон за карлштатско вараждинску баналну (банијску) и Славонску Воену Границу преведен из немачког оригинала на Србски језик".

Аустрија и Угарска су своје законе објављивале ћирилицом, а данас у тобожњој Југославији ви не можете наћи ни на једну збирку закона објављену у ћирилици, чак ни у Србији!

Колико су Срби стрепили за своје писмо, нека покаже једна реченица из хрватског водећег листа ”Позор” (доцнији ”Оброз”) у броју 56 за 1863 (равно пре сто година). Тамо стоји у чланку ”Српска војводина” (Дим. Руварац,

Ево шта сте нам криви, стр. 95): ”Или зар су Хрвати и Славонци тако нетолерантни да се морају Срби бојати да ће латиница истиснути кирилицу?”

Бојали су се тога тадашњи Срби, јер су знали Хрвате и јер нису били капитуланти.

IV.

Ту је реч о Србима пресељеним у Хрватску и Славонију, доцнијим Граничарима. Они што су се селили у унутрашњост Маџарске нису ништа мање били одани своје писму. Не само свештенство (бласфемича је мислити нешто друго о њему), већ и грађани. Хиљаде доказа о томе су већ публиковани, многи чак у II свесци овог дела.

Да овде споменемо неке маркантне случајеве.

Одма после Велике сеобе, пише досељени епископ Исаије Ђаковић Цару, захваљује му се на пажњи српског народа итд., ”на српском језику и ћирилицом” (Душан Ј. Поповић, Велика Сеоба Срба 1690, СКЗ, 1954, стр. 51). Чак и обраћајући се Бечком двору он не напушта своје рођено писмо: нека тамо траже тумача!

У Будиму, краљевском граду и старој маџарској резиденцији, Срби су имали крајем 17 и почетком 18 века **своју ”општину”, са правом да се у њој ”служе својим писмом и календаром”** (Душан Ј. Поповић, Срби у Будиму од 1690 до 1740, Београд 1952. СКЗ, стр. 187). На стр. 67 истог дела говори проф. Поповић о писарима општине: **”Они су пре свега требали да буду вешти ћирилице.** Таквих људи су Срби имали, али нису имали људе веште канцеларијским пословима...”

После је у Будиму била прва српска штампарија са ћирилским словима (Курцбекова), у Пешти седиште Матице Српске, неко време центар српске писмености. Она се после преселила у Нови Сад, опет у Маџарској. Срби

нису никад и нигде друкчије писали него ћирилицом. У Угарској нису чак ни терани да друкчије пишу.

Чувени српски бакрорезац Захарије Орфелин (1726-1785) изрезао је 1776 године уџбеник краснописа под насловом **Новјејшија славенскија прописи**. Међутим, 1778 године изашло је једно од најчувенијих Орфелинових графичких дела: **Славеносербска и валахиска калиграфија**, нацртана и делимично изрезана у његовој бакарној типографији у Сремским Карловцима. Ово дело поручено је као уџбеник краснописа за српске и румунске школе у Аустрији. Њено објављивање изазвало је тада у Бечу праву сензацију.

Шеф маџарске државне статистике Келети жали се како су приликом пописа становништва у Маџарској 1880 године ”из једног града Доње Угарске, чији националитентни односи показују 5% Маџара, 60% Немаца и 35% Срба, пописни листићи стигли испуњени највећим делом ћирилским словима”.

Не знам о коме је граду реч, али мислим да је у питању Вршац. Главно је то да у том граду већина Срба даје на маџарским формуларима и питањима одговоре у српској ћирилици, па чак наговоре и велики део осталог становништва (претежно немачког) да тако поступа. Много су то свесни и ваљани Срби били!

Dr. Karl Keleti, Ungarns Nationalitaeten auf Grund des Volkszaehlung des Jahres 1880. Ungarische Revue, I Jahrgang, 1882. S. 122.

Кад су у Бечу почетком прошлог века почели да чине разне сметње и зачкољице Србима жељним да у свом писму и на свом језику издају новине у аустријској престоници, цензор словенских књига и веома утицајна личност у Бечу Јернеј Копитар је у свом извештају ”Највишем полицијском и цензурном надлештву” приговорио ”да се једној нацији од четири милиона душа, коју је Леополд I определио за високе намере, а сад и Франц I хоће да буди, жели отежавати (живовање) несавременим притиском духова место да се та нација кајолира” (мази).

Копитар није желео да се Срби драже и озлојеђују запостављањем, потцењивањем, ускраћивањем њихова писма. Јер је он као ико знао колико су стари Срби, наши преци у Тесаровини, били на то осетљиви.

Податак је узет из Јагићевог Архива за словенску филологију (на немачком), година XXXI, 1910, стр. 411.

Херман Вендел пише у своме великом делу ”Борба Југословена за ослобођење и уједињење” (стр. 183):

”Пошто је латиница 1828 имала да буде силом наметнута банатским Србима, 1833 је једна наредба ц. к. Генералне команде за Срем и Војну Границу гурала у истом правцу, многи су православни видели Вука као апостола римске пропаганде и крстили су се пред јотом, преузетом из латинице као ’ђаволски срп’”.

Сем у Турској и у Тесаровини, Срби су још живели до почетка XIX века под Млечима. Нарочито Далмација и Бока Которска. И у једној и у другој области Срби православни су се служили искључиво ћирилицом. За Боку је то детаљно изнето у једној сасвим скорашњој књизи ”О српском карактеру Боке Которске”, Цирих 1961, стр. 104-112.

За Северну Далмацију има података у другим књигама, између осталих у збирци исписа из Млетачког архива, коју је објавио др. Бошко Десница под насловом ”Историја Котарских Ускока”, 1646-1749. Св. I и II, САН, Београд 1950, 1951. Скрећемо пажњу на стр. 42, 119, 207, 304, 306, 346, 414 и ост. II књиге.

У Документима уз своју књигу ”Православна Далмација” навео је епископ Никодим Милаш знатан број претставака српско православног народа Далмације и Боке млетачким властима увек у писму које је употребљено. То је махом била ћирилица (Е. Н. М. Списи о историји православне цркве у Далматинско-истарском владичанству, Задар 1894). Највише се ради о ”прошњама” за постављење православног српског епископа на Приморју. То су претставке (у књизи поређане хронолошки) од 20 новембра 1754, од 1759, 1760, 1785 и последња од 14 септембра 1795.

У извештају осорског католичког епископа Матије Карамана из год. 1774, жали се он да се литургијске књиге за грчки обред штампају у Млецима ”ћирилским словима, заједничким Србима, Бугарима, Власима, Рутенима и Московљанима, оним словима којима се служе Срби и Црногорци у Далмацији...” (di quali se servivano li Serviani e li Montenegrini in Dalmazia).

Бошко Десница наводи акт једног млетачког провидура из 1688, где се спомиње писмо арамбаше Луке Његована ”писано на илирском” (ћирилицом). Тај арамбаша би писао и друкчије да је знао!

1654 је одржан збор новоускочених ”Морлака” и староседелаца, уз учествовање сердара, харамбаша и судија, у Грусима (Крајна на Грудии), где је у 9 тачака ћирилицом утаначено о начину борбе са непријатељем (Турцима). Итд.

V.

Погрешно би било мислити да је ћирилица, коју је тако присно прихватила Српска православна црква ограничена само на њене вернике. Не, сви су се Срби служили ћирилицом без обзира коју су веру исповедали. Сви сем донекле Дубровника.

Ћирилицом су се служили босански богумили, босански владари и њихови поданици. Служили су се и онда ако би прешли у католичку веру. Чак је доскора сматрана као први сачувани споменик српске писмености Повеља бана Кулина о пријатељству и трговини са Дубровником од 29 августа 1189. Њу је чак Франц Миклошић ставио скоро на чело своје чувене збирке ”Монумена Сербика”. И он, и Љуба Стојановић потом (Старе српске повеље и писма) наводе још стотине таквих аката босанских владара и велможа. Они ниједно друго писмо нису употребљавали сем српску ћирилицу кад су на нашем језику писали.

Сам Јагић рече (то смо цитирали на другом месту) како је велика штета што се највећи део богумилске књижевности изгубио. Да је он сачуван, рекао је Ватрослав Јагић, српска литература би била знатно обogaћена. Он је без предомишљања ту књижевност називао српском. Спољни знак српства била је и за њега, као и за Миклошића, ћирилица!

Хрватски културни историчар Драгутин Прохаска каже у својој студији о Босанско-херцеговачкој писмености у Босни и Херцеговини:

”Најомиљенији начин писања у Босни од раног средњег века јесте ћириловско писмо. Католици, православни и богумили служили су се овим писмом. Оно је чак било службено писмо босанског двора у саобраћају са Дубровником...”

Dragutin Prohaska, *Das kroatisch-serbische Schriftum in Bosnien und der Herzegovina von den Anfängen bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX Jahrhundert*. Zagreb 1911.

Сачуван је, и налази се у Ватиканској библиотеци тзв. Радосављев Зборник из средине XV века. Радосав је био босански богумил, у ствари скроман преписивач. Зборник је писао за ”крстјанина” Гојсава, а у ”дни господина краља Томаша и дида Ратка”. Писан је ћирилицом. (Има око 60 листова).

Друго неко писмо ни од богумила није нам остало.

Читав низ стећака (гробних плоча) богумила, који се све више проналазе, то још очитује доказује. Сви су натписи на њима, уколико их уопште има, уклесани ћирилским словима.

Једну од првих вести о стећцима имамо у Вуковом ”Српском Рјечнику”. Он их је многе видео у свим крајевима где су Турци владали, нарочито у загорској Далмацији, па чак и ”негдје у Шумадији”. Натписи су, каже Вук, ”нашијем словима”.

VI.

И кад су пали под турску власт, сви Босанци и Херцеговци су употребљавали ћирилицу уколико су уопште били писмени.

Проф. Константин Јиречек је Јагићевом Архиву за 1899 навео *in extenso* многа писма и исправе скраја XV и почетка XVI века нађене у Стону, на острву Пељешцу. Међу њима има подоста писама упућених из Босне одн. Херцеговине. Тако пише 1512 са Неретве Ђуро Радашиновић кнезу у Стон; 1514 Вићенцо Божидаровић из Новог Пазара таторима Илије Николе

Радинова; 1526 Ђуро Русковић из Врхбосне (Сарајева) Стјепану Живановићу; 1550 Андрија Стјепановић из Босне Марину Симоновом; итд. све ћирилицом.

Сви пишу у дивном српском језику. Навешћу само почетак последњег писма: ”Господину Марину веле драго поздравленије од мене Андрије. Потом јучера по Ферхату примих једну твоју и разумијех све што ми пишеш изрази коња. Коња сам продао, а захвалимо господству вашем на потрућењу. А сад да зна ваша милост како посилам Мехмеда Вујадиновића навлаш зашто јучера имах књигу од Пера...”

У тексту своје расправе наводи Јиричек два примера из XV века: ”Међу сведоцима у Врхбосни 6 марта 1479 датираног акта двојица су се ћирилицом потписала: Ја Ђура Рутошевић јесам свједок више реченом писму. Ја Петар Раделић јесам свједок овомуј писму више реченому. Исто тако на исправи из Сребрнице од 25 новембра 1490: Милко Прибинић слуга господству ви. Радич Остојић слуга ваш.”

Const. Jirecek, Beitrage zur ragusanischen Literaturgeschichte. Archiv fuer slavische Philologie. XXI Band, 1899. S. 533-538.

Изгледа да су сва речена лица хришћани. Али ћирилицом пишу и поисламљени Босанци и Херцеговци, за цело време владања Турака у тим пределима. Они се зову Турцима, говоре само српски (други језик не знају) и пишу ћирилицом, на српском језику ћирилицом. То је правило од кога једва има изузетака.

Они су се стално служили једном мало модификованом српском ћирилицом, која је позната под називом ”босанчица”. У суштини је то српска ћирилица. Босанчица се развила из дукљанско-хумске рецензије којом су написана оба наша најстарија еванђеља: Мирослављево и Вуканово. Њу су босански францискани **називали ”српским словима”**. (Б. М. Недељковић, О ”босанчици”. ”Прилози за језик, књижевност, историју и фолклор, књ. XXI, 1955, стр. 274.)

Митрополит Стеван Стратимировић пише 1806 године да ћирилицом пишу ”сви Срби восточнога благочестија (в Венгрији, Србији, Славонији,

Боснје и прочаја) и **даже Турки в Боснје славенскога поколенија, сами славенским нашим писмени, но особено преобрјашченими пишут**”.

Јован Радонић у Летопису Матице Српске, књ. 228, г. 1904, стр. 104.

Сам проф. Владимир Ћоровић каже за босанско-херцеговачке муслимане: ”Њихово писмо било је све до Окупације ћирилица, **такозвано беговско писмо, које су они сами звали ’стара србија’**”. (У књизи ”Босна и Херцеговина”, СКЗ, Поучник I, Београд 1925, стр. 63).

Међу многобројним доказима употребе ћирилице од стране босанских бегова налази се и једна објављена збирка из њихове кореспонденције са властима Војне Границе. То је: Рудолф Строхал, Неколико ћирилских исправа о дописивању турских бегова са хрватским командантима. Вјесник Земаљског краљ. аркива за 1914. Књ. XVI.

Бошко Десница наводи у својој цитираној збирци ”Историја котарских ускока” ћирилицом писана писма турских околних команданата самим млетачким властима. Тако писма крчког санџак-бега Мухамед-бега Дуракбеговића од августа и септембра 1675 (три писма), команданта Книна Мехмед-бега Атлагића од августа 1675, задарског емина Исак ефендије из маја 1680, оброчког капетана од 2 јануара 1682 ид. Тада је северна Далмација била такође турска и команданти су били Босанци, који су, као сви други муслимани нашег језика, писали само ћирилицом.

Најпотпуније је о томе писао, поред Ћира Трухелке, Драгутин Прохаска (оба похрваћена Чеха). Овај је у малопре споменутој озбиљној расправи о Хрватско-српској писмености у Босни утврдио да се ово писмо раније звало српско: ”Назив ’српско писмо’ било је у употреби код најстаријег босанског писца Матије Дивковића. Тек у новије време ово писмо називају ’босанским’, ’босанчица’. Ф. Јукић ју је још звао ’азбука’ (1850), а И. Берчић ’босанска азбука’”. (стр. 11).

Писац упоређује обе азбуке (стр. 13) и каже: ”Сам поглед на ове упоредне редове показује да босанска слова нису ништа друго него курзивно ћириловско писмо... Као језик за живи народни говор, босанска ћирилица је, природно, могла да буде без свих слова која су се црквене књиге увукла из

старословенског језика и с друге стране је потражила живе посебности гласова, које стари црквенословенски језик није познавао...”

Прохаска цитира српског писца А. Стојачковића и даје му право кад тврди (у књизи ”Историја восточно-словенскога богослуженија и кирилског књижевства код Словена Западне цркве, Нови Сад 1847) ”да назив ’босанчица’ нема никаквог оправдања, јер је босанско писмо проистекло из ћирилског курзивног писма”.

Чак и интерно турске власти, уколико нису писале арапским писменима, употребљавале су српску ћирилицу. То се нарочито може доказати откад је почела штампа у Босни и Херцеговини. Прва штампарија, после старих српских штампарија у Босни, уведена је 1866. То је тзв. Шопронова печатња. ”У њој су се од 13 маја 1866 почеле штампати службене новине ’Босна’, које су излазиле недељно једанпут на четири стране, од којих су биле двије ћирилицом а двије турским писмом и језиком. И полуслужбени ’Сарајевски цвјетник’ (Сарај Цилшеј) штампан је такође ћирилицом и турским словима”. (Ђорђе Пејановић, Штампарије у Босни и Херцеговини 1529-1951. Сарајево 1952, стр. 12).

И Осман Хацић пише у Народној енциклопедији СХС, говорећи о Мехмед Шахиру Курт-Ђехајићу да је ”поред службених новина Босне уређивао у исто вријеме и политички лист Сарајевски Цвјетник-Џулшени Сарај на турском и нашем језику, ћирилицом”.

На страни 21 поменуте књиге Ђорђа Пејановића стоји: ”Године 1876 одвоји се Херцеговина од Босне и формира Херцеговачки вилајет са сједиштем у Мостару. Ту је 1876 отворена и штампарија... У њој је 19 фебруара 1876 почео да излази лист ’Неретва’, вилајетски службени лист, који је као и ’Босна’, штампан на четири стране, двије ћирилицом и двије турским писмом и језиком. Лист је излазио до краја 1876 године, јер је од почетка 1877 укинут Херцеговачки вилајет...”

У новосадској ”Застави” од 28 септембра 1866 има један допис из Сарајева у коме стоји изос.: ”Сали Ефендија, родом из Чајничка, писар у Беговој џамији сад издаје календар за 1867 годину са ћирилицом, и то најприје стари, па нови, па затим турски”.

У броју од 17 октобра 1869 дописник из Сарајева јавља да је ”Сафет-паша, кад је у Сарајево дошао, рекао: србски народ, србски језик, треба да се ћирилицом служи... Ко неверује, нека погледа у вилајетске званичне новине ”Босна”, пак ће се одмах увјерити, јер поред турског само србски ћирилицом све и сва на јавност издаје...”

Из књиге: Хамдија Капиџић, ”Застава” о Босни и Херцеговини. Прва књига, Сарајево 1953, стр. 74, 265.

Муслимани босанско-херцеговачки су за целог турског вакта писали или турски или српски: турски арапским писменима, српски ћирилским.

Мора се признати да је за турског вакта писменост у Босни била минимална, нарочито код муслимана. Код хришћана су свештеници одржавали писменост, посебно калуђери; код муслимана бегови, и то не сви. Зато је босанска ћирилица звата ”беговским писмом”.

Тек уласком Аустрије у Босну и њеним форсирањем латинице, почињу муслимани да употребљавају латиницу. Али старији људи увек се служе ћирилицом. Тако пише Владимир Ћоровић да се Мехмед-бег Капетановић већину својих дела објавио латиницом ”иако се иначе служио у животу босанском ћирилицом” (Влад. Ћоровић, ”Мехмед-бег Капетановић, књижевна студија. Сарајево 1911, стр. 2).

У ”Прилозима” за књижевност, језик и фолклор (Павла Поповића), год. XVII (1937), на страни 302 пише проф. Владимир Ћоровић: ”Босанска влада је од првог дана (после Окупације) систематски ишла за тим, да муслимане свим средствима одвоји од православних. Стара беговска ћирилица сузбијана је с планом, и место ње ја натурана латиница”.

То је успело било код масе национално још несвесне. Па ипак, не само да су се Срби муслимани (а њих није било мало) служили ћирилицом, већ је она била прокламована као искључиво писмо свих босанско-херцеговачких муслимана српске оријентације. Тако у једном Програму из 1902 године у коме су се Срби и Муслимани БиХ били сложили на опозицију милитантном и дрском католицизму и слали многе меморандуме у Беч. У том Програму

стоји: **”Народни и службени језик је српски а писмо ћирилица”**. (Др. Никола Стојановић, Босанска криза 19081914. Сарајево 1958. Стр. 15).

Што се тиче православног народа Босне, православних Срба, може се без страха тврдити да њихова оданост ћирилици није имала премца. Они су је из пркоса стално употребљавали, и више би волели најгору патњу и најгору срамоту него да само каткад напусте ћирилицу и употребе ”шокачко писмо”. Има мноштво дирљивих примера о томе, од којих смо неке навели у II свесци овог дела. Овде само једну жалбу Бечком двору о покушајима окупаторских власти да свето српско писмо запостављају и гоне.

5 децембра 1896 је 14 црквено-православних општина Босне и Херцеговине послало цару аустријском ”Први царски меморандум” у које се из. ос. жале ”да за турског вакта није била прогањана српска народност и писмо ћирилица...”

(Владислав Скарић, Верско-просветна борба православних Срба. У књизи Босна и Херцеговина под аустроугарском управом. Колекција ”Српски народ у XIX веку”, Београд око 1940. (Стр. 38).

Скарић говори о ”шिकанама и безакоњу које су православни Срби у Босни у Херцеговини отрпели” од аустријских управљача, и онда директно продужује: ”У овим прогонима најревноснији су били многи... чиновници хрватске и пољске народности...”

Све је то тако било до Југославије. У првој су муслимани почели из пркоса да се служе латинцом, која је била равноправно писмо. У другој власти наређују не само њима већ и Србима православним да морају писати искључиво латинцом. Друго ништа се не може штампати, на ћирилици не сме да се појави ниједан јавни натпис.

О томе се свему доста подробно саопштава у II свесци овог дела, па нећемо понављати.

Чак су и хајдуци српски, приморски и околине, писали српски ћирилицом, увек ако су били православни, неки пут и католици. О томе даје подробна обавештења Радован Самарцић у студији ”Хајдучка писма. Прилог

проучавању наше старије писмености”, у ”Зборнику философског факултета” Београдског универзитета, III књига, Београд 1955, стр. 172-195.

Може се само још једном констатовати да данас, први пут у историји, ћирилица није више искључиво српско писмо, а тежња постоји да не буде уопште српско писмо. Пближе о томе на крају ове књиге.

VII.

У слободним српским државама новог века, у Србији и Црној Гори, није могло бити ни говора о ма каквом другом писму сем ћирилице. И једна и друга држава употребљавали су испочетка стари српски правопис и са доста опирања усвојили нови, али су напослетку чинили исто што и сви други Срби (културно вођство су имали Срби у Аустрији). Било да се радило о старој или реформираној ћирилице, ова сама није била спорна. Она није уопште долазила у сумњу: **Срби су имали своје писмо, давнашње, вековно; нити су друго тражили нити би пристали да га узму кад би им се натурало.**

За ово наше тврђења да је у Србији и Црној Гори био монопол ћирилице нису уопште потребни докази, јер противдоказа никако нема. Но ипак ми наводимо овде два доказа.

Прво што саопштава руски научник Сиротињин мало пред Први светски рат: **”У српском Београду, у суду, кад подносите акт на хрватском, тј. српски латинским словима писано, они га не примају, већ моле да се преведе на француски језик”.**

Андреи Сиротинин, *Россија и Славяне*, С. Петербург 1913. С. 401.

Један гимназист виших разреда написао је био италијанском добровољцу Ђ. Барбанти 1876 писмо ћирилицом и дао му ”латиницом” ову адресу: *Nicola Jovanovic, gimnasist VI-te godine (bivchi bolnischar pri englescoi bolnici u Beogradu)*. У књизи Ђ. Барбанти-Бродано, *Гарибалдинци на Дрини*, СКЗ, Београд 1958.

Као што се види, ни школована лица нису тада уопште знала хрватску латиницу у Србији!

За време Првог светског рата су Србија и Црна Гора биле окупиране од аустро-угарске војске и тамо је ћирилица била забрањена (то се детаљно износи у II књизи). Емиграција обе државе продужила је, сасвим разумљиво, да само ћирилицом српски пише. Није се дало ни замислити нешто друго. Црногорска влада је издавала свој орган "Глас Црногорца" у Нејиу код Париза истим словима као на Цетињу. Српска влада је издавала такође свој службени лист истим "характерима", и то веома кратко време после евакуације. На Крфу се налазила штампарија "Српских службених новина", смештена у згради од камена, дасака и шаторског платна. У овој штампарији, која је радила дању и ноћу, бројеви "Српских службених новина" штампани су просечно по 10.000 примерака сваки. Највећи број ових примерака разашилан је на Солунски фронт, а остало у она места у којима се налазила српска емиграција.

Било је несумњиво тешкоћа у набављању ћирилских матрица, али се то морало учинити и учињено је.

Тако су свуда поступали Срби кад би се нашли у иностранству а решени би били да нешто српски штампано објаве. Другог српског писма ван ћирилице није ни било. Они би своја саопштења и своје духовне продукте рађе штампали на страном језику него на латиници коју Хрвати употребљавају. То би се сматрало националном издајом коју ништа више не може да спере.

Почетком седамдесетих година прошлог века (осма Деценија) циришки Срби су купили били српску штампарију. Новце је позајмио био Стева Грнчаревић из Женева, а после су циришки Срби отплаћивали месечно. Свак је давао колико је могао, Никола Пашић 10 долара сваког месеца. Влада Љотић 40 франака итд. Сви су углавном били студенти.

Детаље је саопштио Јаша В. Љотић у минхенској "Искри" од 1 јула 1962.

Тако је било и у другим духовним центрима Српства (Бечу, Пешти итд.), нарочито где су Срби студирали. Тако је било и у исељеничком Српству, специјално у САД. Ту су излазили листови ћирилицом (Уједињено Српство, Американски Србобран итд.), ту су и књиге штампане, чак и одличне песме

Нестора Жучног (Проке Јовкића). Употребљавати хрватску латиницу значило би исто што и похрватити се.

Тако се чувала народност, тако се чувао национални образ. Срби нису хтели да се лишавају своје прошлости, па ни свог писма.

У предговору првог издања Српског рјечника, Вук је изнео своје реформаторско "вјерују" које у изводу доносимо:

— Већ има хиљаду година како Србљи имају своја слова и писмо, а до данас ни у каквој књизи немају правог свог језика.

Вук је српску ћирилицу означио као хиљадугодишње, једино и увек исто српско писмо (и српска слова).

VIII.

Испочетка су се и католици нашег језика служили ћирилицом, о чему је много писано од компетентних лица (Јагића, Миклошича, Јиречка, Прохаске, Мурка и других, а раније још од П. Ј. Шафарика, Добровског, Копитара и других). Ми то питање не претресамо, јер оно не спада у оквир наше теме. Ограничићемо се на католике који се не могу одвојити од Српства, а употребу ћирилице од осталих католика споменућемо само узгред, где се у цитатима писама не може сепарирати. Да су сви католици остали при ћирилици, ми не бисмо могли тврдити да је ћирилица искључиво српско писмо у нашим пределима. Али су они прихватили латиницу и тиме се још више од нас Срба дистанцирали.

Доцније су се служили ћирилицом само они католици за које се може тврдити да су национално остали били Срби.

То вреди у првом реду за босанске католике, нарочито њихове "душебрижнике", францискане.

Познато је да је францисканац Матија Дивковић из Јелашке у Босни сва своја дела у првој половини XVII века штампао ћирилицом. За њега пише Бранко Водник у Народној Енциклопедији СХС (суб воце) "Сва су Дивковићева дела штампана босанском ћирилицом, тзв. босанчицом, којом

су се служили и фрањевци у Далмацији, где је она живела као народна азбука”.

Драгутин Прохаска у раније цитираној расправи пише: ”Католички народ, за кога је Дивковић писао, није познавао латинско писмо још ни у XVIII веку, а камо ли на почетку XVII, Маргитић је казао у својој Науци о исповести (1704): ”Ћириловско писмо умеју и чобани да читају у Босни, Херцеговини, Далмацији, Угарској и осталим земљама”.

То вреди, дакле, за велики део Приморја, па и сам Дубровник.

О писму на десној обали Јадрана каже професор Константин Јиречек: ”Ми желимо само укратко приметити да се у Далмацији у другој половини средњег века словенски писало само глаголицом или ћирилицом. Употреба трећег писма, латиницом, то је новина XV века... Ћирилицом су писали Дубровчани, и то не само у кореспонденцији са околним владоцима и њиховим чиновницима и у судским актима трговаца у суседним земљама, него понекад и у судским позивима у самом Дубровнику, у инструкцијама Дубровчанима који су слабо знали италијански, у приватним писмима итд.” (Наводи много примера).

Constantin Jireček, *Der ragusanische Dichter Sisko Menčetić*. Archiv fuer slavische Philologie, XIX, 1897.

На другом месту пише проф. Јиречек (напред цитирана расправа: Прилози историји Дубровачке књижевности, стр. 499) да су се трговци и уопште привредници Дубровника и околине служили ћирилицом ”под утицајем суседства, где је ћирилско писмо било раширено у заливу которском, у Црној Гори, Херцеговини и Босни...”

Дубровачки каноник дум Иван Стојановић писао је (Дубровачка књижевност, Дубровник 1900, стр. 302): ”Рекло би се да је у Дубровнику ћирилица уопће била добро позната, јер је Република имала непрекидни утјецај српски — много већи него хрватски, а ћирилица је била опћа код Срба источне цркве”.

На страни 190 исте књиге писао је дум Иван: ”Кукуљевић, књижевник хрватски, нађе у Малој Браћи на старословенском језику, ћирилицом писане,

све приче стародревне, са мало варијација оне исте, које су се храниле и по осталијем српскијем манастирима источне цркве, од којијех је неке издао Јагић”.

У својој јако запаженој студији ”Дубровачке повеље XIII и XIV века”, професор Бечког универзитета и сам Дубровчанин Милан Решетар је писао:

”Потреба српске кореспонденције појавила се за град Дубровник при крају XII stoleћа, који је тражио да регулише и прошири трговачке односе, већ раније започете и одржаване, са српским племенима која су формирала нове и развијала старе облике држава...”

До тога времена није било српских аката... ”Без сумње да тада претежно романски град, Дубровник није имао пуно поверење у српски састављена писмена, чији је начин писања меродавним круговима градске општине био непознат и чији је језик њима био тешко разумљив. Већ у почетку XII века они се прилагођавају ситуацији, примају писма писана искључиво српски и већ 1238 (ако не и пре) шаљу у име Општине српском краљу Владиславу једно српско писмо (Миклошић, Монумента Србика, № 26): **Од почетка XII века службена кореспонденција између Дубровачке републике и српских земаља води се искључиво у српском језику...**

Шта више, и то треба нарочито истаћи, Дубровачка влада се није устручавала да се каткад и **са својим поданицима српски дописује**. (Пуцић, Споменици српски № 263). Мање пада у очи да се Дубровчани обраћају властима у српским писмима... (пример: један Дубровчанин са острва Хвара обраћа се Дубровачком сенату 1688 ћирилицом)...”

Решетар продужује даље (страна 332): ”У Републици су били **посебни писари за српски језик**; такав писар се звао логофет или дијак. Двојица се изречно означају као дијак србски (Нико Бијелић 1384, и Никша Звијездић 1447)...”

Разуме се, каже Решетар, да се све српски писало у ћирилицу, ”...и било **би чудно кад би Дубровчани писали друкчије а не ћирилицом**”.

Milan Rešetar, Die ragusanischen Urkunden des XIII-XV Jahrhunderts. Archiv fuer slavische Philologie. XVI, S. 328-339.

Ватрослав Јагић пише у својој студији ”Словенски језици” (Збирка ”Култура Садашњице”, стр. 23):

”Мала Република је одржавала веома жив трговински саобраћај са српским и босанским позадинским земљама, и он је често доводио до писмених утаначења у форми повеља и уговора. **У том циљу су паметни, далековидни, Дубровчани, створили једну посебну српску канцеларију у свом граду,** која је обављала писмени саобраћај са претставницима речених земаља па и са појединим одличним личностима, **и све што је утаначено исписивала ћирилицом** и на свом дијалекту, и по један примерак тога сачувала у Дубровачкој архиви. Овој високо развијеној бризи Републике за архивама, захваљује српски језик за његове најстарије, најплеменитије перле.”

Као што се види из овога, по самом Јагићу је Дубровник одржавао везе само са **залеђем српским и босанским**, да је основао **српску канцеларију** (а не неку српскохрватску или словинску), и да су сачувани примерци списа написаних ћирилицом, како се у Дубровнику говорило **најлепши и најплеменитији споменици српског језика**. Заиста се више није ни очекивало да каже Јагић!

Vatroslav von Jagic, Die Slawischen Sprachen. Die Kultur der Gegenwart. Teil I, Abteilung IX. 1909.

У својој Аутобиографији наш велики правни историк Валтазар Богишић се позива на један докуменат из XV века, отштампан код Миклошића, а писан ћирилицом, који се односи на његовог претка витеза Ђорђа Богишића. (Видети ”Обмане и извртања као подлога народности”, Хамилтон 1960, стр. 96).

Француски слависта нашег времена Андре Вајан тврди све исто као Решетар и Јагић. У једној својој расправи писаној 1924 каже да су уговори између Дубровника и српских кнежева писани већ у XII веку на латинском и словенском, у првој половини XIII века и кореспонденција са српским државама води се словенски: ”бриљантни развој Србије под Немањићима наметнуо је овај језик као дипломатски на Балкану и Југу Европе. Сачуван је

читав низ докумената у ћирилици из словенске канцеларије Дубровника, и они су особито бројни у периоду између XIII и XV века...

Сем тога, литерарни и верски текстови на словенском језику били су ван сумње испочетка писани ћирилицом; то је случај и са првим познатим стиховима дубровачким из прве половине XV века..." Даље каже да је после наступала латиница и узела премах "иако је ћирилица остала у употреби до XVI века (пример: Дубровачки зборник из године 1520)."

Andre Vaillant, *Les origines de la Langue litteraire ragusaine. Revue des etudes slaves. Tome IV. Paris 1924. P. 234.*

Несумњива ствар да је католицизам имао највише утицаја на замену ћирилице латиницом у нашим земљама настањеним католицима.

VIII.

Још један део католика нашег језика, који се сасвим одскора определио за хрватство, писао је испочетка ћирилицом. То је био један од разлога (не једини) да смо ми те етничке групе сматрали Србима. Реч је о Шокцима и Буњевцима.

За Шокце најбољи доказ пружа њихов (славонскошокачки) писац Матија Рељковић у свом "Сатиру" 1762. Један Славонац (Шокац) њему каже да ни његови стари нису знали читати и писати, па су ипак срећно живели. Рељковић му одговара:

О Славонче, ти се грдно вараш
Који год ми тако одговараш.
**Ваши стари јесу књигу знали,
Србски штили а србски писали.**

Хрватски културни историк Драгутин Прохаска каже у мало пре цитираној расправи: "У Славонији су га познавали (ћириловско писмо) под именом "Српско писмо"...". И онда цитира Рељковића.

За Буњевце и донекле опет Шокце имамо доказа у једној расправи њиховог највећег сина XIX столећа, доцнијег бискупа Антуновића (Иван

Антуновић, келечко-бачке бискупије Свећеник. Разправа о подунавских потисанских Буњевцих и Шокцих у погледу народном, вјерском, умном, грађанском и господарском. У Бечу 1882.)

На страни 5 он препоручује Буњевцу и Шокцу ”да се наобрази подпуно у знању ћирилице, јер су многи стари списи с овим писани били. Нећу да тврдим, али ми се ипак чини да су **наши стари више но ми познавали ћирилицу, те су ову за своју својину сматрали**. Барем то се мора наслућивати када видимо да се да су записници у Баји ћирилицом писани били, акопрем се зна да је овдје увијек више Буњеваца но Срба било, — а у Сомбору, ако не бијаху у већини, то су ипак у једнаку броју са Срби били, и у варошкој кући прве части заузимали. Па су се и овдје стари списи већином у ћирилици састављали...”

На стр. 162 каже: ”Наши стари фратри су у погледу употребе ћирилских и латинских слова, и једна и друга употребљавали. Гдјекоји наших старих циркулара и сада се налазе у ћирилици писани”.

Он цитира и једну окружницу фрањевачког провинцијала Луке Каралића од 1 јула 1736 писану латински; он даје и ”буњевачки” превод те окружнице, који ћемо овде пренети (ексцептис ексцепиендис):

”Налаже се... свим појединим отцам: да ма којигод писао буде — кому драго — писмо на илирском језику, нека то пише једино илирским (ћирилским) писменом и не усуђује се нитко илирске риечи латиницом изразити. Те ако би тко иначе чинио, такав, чим се пронађе, нека се подвргне окајању и посту.. Будућ да је писмено даром Божијим особито дато народом и језицима, који се многим не даје. Па ако овај неузпоштовали будемо, лишићемо се и већих дарова”.

На крају парох Антуновић каже: ”Овако мишљаху наши пређи”.

Дакле, још пре 230 година, старешина францискана буњевачких овима налаже да све што српски одн. буњевачки пишу, пишу ћирилицом. Ако се ко огреши о ту обавезу, нека се казни епитимијом. **Нико се не сме усудити ”илирске риечи латиницом изразити”** (nec ullus latinis literis Illirica verba exprimat).

Колика разлика између пређа и потомака!

III. ОЗНАКА ЋИРИЛИЦЕ КАО СРПСКОГ ПИСМА

I.

Нама је нарочито било стало да прикупимо помене свих оних места (штампаних или рукописних) где се наша ћирилица изречно назива српским писмом.

То нам се учинило важним из више разлога:

1) Тиме се, иако можда посредно, доказује национални карактер тога писма. (Друго је кад се писмо назива словенским или православним).

2) Писмо и нација се доводе у једну нераздвојну везу; појављују се као сијамски близанци од којих не може један угинути а да не угине и други.

3) Сваким поменом српског писма у мешаним крајевима, и уопште у крајевима који нису прасрпски, потврђује се, опет индиректно али сасвим поуздано, српска националност у тим пределима, чињеница да Срби тамо живе.

4) Ако се оно вековима понавља, онда је то доказ националног континуитета у тим пределима.

5) Доказ је то и важности коју суседи и други странци Србима указују.

Узели смо више страних али и нека српска тврђења. За доказ о националној свести су ова последња можда још значајнија.

Прикупљање је трајало годинама. Нити се то могло наћи на једном месту, нити тражити према насловима књига. На то се случајно наилазило у разним делима; онда је требало исписивати и остављати у фасцикле. Тако се нашло доста, заиста репрезентативних података.

Ми смо купили само оне податке где се ћирилица изречено назива српским писмом, не илирским, рашким, словенским итд. Многи историчари (Јован Радонић, Алекса Ивић итд.) преводе илирски и рашки на "српски". Ми у својој скрупулозности и то избегавамо.

Ради рељефније илустрације, а такође и ради успешније контроле читалаца, ми стране изразе наводимо и у оригиналу. Ово истина чинимо ван текста, у Литератури и Белешкама, само из техничких разлога (због линотипа). То мало отежава читање, али документација остаје. Свак може да утврди да ли је цитат правилан и превод адекватан (разуме се: мора да нађе оригинал и да зна језик који се цитира; оригинал пронаћи није тешко кад су овде садржани сви библиографски подаци).

Ми смо исто тако овде ретко уносили изјаве да је нешто написано или отштампано, или потписано на ”српском језику” мада се ту увек мисли на ћирилицу. То је ипак особена категорија, а ми смо хтели остати до краја у научним скрупулама. Са таквим изјавама био би наш каталог бар двострук. Но и овако ће се наћи у току времена још сличних изрази (од стране других скупљача), а за карактеристику означавања, скоро систематског и сталног, сасвим је довољно ово што смо ми пронашли: писмо које употребљавамо сваки и увек признаје за српско!

Један знатан део ових навода налази се у прилежно састављеној књизи професора Василија Ђерића ”О српском имену по западнијем крајевима нашега народа”, II издање, Биоград 1914. Али још више има овде навода које та књига не садржи, који проф. Ђерићу нису били познати.

Ми се, разумљиво је то, не ограничавамо на ”западне” српске крајеве, већ на све где Срби живе. Узимамо цитате и од странаца који се односе на цео Српски народ уопште.

II.

1333 године босански бан Стеван Котроманић (1322-1353) даде Дубровнику Рат, Стон и (пељешачку) Превлаку са неким околним малим острвима. Тога ради написа четири повеље под Сребреником: ”двје латински а **двје српскије**” (у Литератури, на крају, број 27).

1406 године пише Херцеговац Прибисав Похвалић, посланик банице Анке (жене покојнога Вука Вукчића), и војводе Дандаља и Катарине Сандаљевице: ”Ја Прибисав Похвалић дају свакоме знати ере доидох у Дубровник посланијем госпоје банице Анке и госпогије војводинице

Катарине Сандаљевице, доних кнезу и властелем дубровачцијем три листове... **писане листом српскијем... и други лист који за овим иде српски јест писан** в лито роштва тисушчно и четири ста и шесто лито месеца декембрија двадесети дан.” (23).

На другом акту стоји: ”Ја Прибисав Похвалић после војводе Сандаља свидокују ере **ови лист српски писани** и одписах га мојом руком, **и у другом листу српском... тази у првом листу српском...**” (23).

Делимично су ови акти пренети од проф. Ђерића (25). Ја сам ипак, гдегод је било могуће, проверавао, па нешто и допуњавао (као баш овде). Видно је из аката да је Похвалић икавац; проф. Ђерић каже да је и католик.

И Јиречек је нашао у Дубровачком архиву сличне исказе истог лица која су умакла била Меду Пуцићу. Писма су доцнија четири године, тј. из године 1411. Прибисав Похвалић, послан од банице Анке и војводе Сандаља, пише изос.: ”**Овај лист српски** близу овогај мога писан”... **И з другим листом српским**, који је за овим листом...” (24).

1476 пише султан Мехмед Дубровчанима на српском језику, ћирилицом. На том писму стоји споља у италијанском језику да је **писмо српско** (35).

То је пренео Ђерић из дубровачког часописа ”Срђ” за 1908. Међутим неке сличне наводе дао је 1932 Глиша Елезовић, које канда проф. Ђерић није знао. (52).

Тако на омоту једног акта из Цариграда из **1477** стоји: ”Царска наредба **написана у форми** писма узвишеној господи од султана Мехмеда II на српском” (53). Код једног другог акта, из приближно истог времена, стоји на омоту: ”Превод са српског једног писма наредбе султана Мехмеда II...” (54).

Елезовић наводи још један ферман султана Бајазита II из године **1499**, на чијем завоју стоји: ”Наредба султана Бајазита II у једном примерку **написана српски**”. (55).

Млечанин Санудо извештава да је добио 1499 г. од скадарског ”жупана” (јамачно санцака): ”**једно писмо које нисам могао читати јер је писано било словенски српски**” (79). Не само да Млечанин ћирилицу назива

српским писмом, већ се из тога види да су турски паше у нашим пределима самим Млечанима писали српски.

У ”Решетаровом Зборнику” (63) налази се спомен једног уговора Дубровчанина Франћеска Мицанија **из године 1510** са штампаром из Пезаре Ђироламом Сонђином да му наштампа неке католичке црквене књиге **”у словима и у дијалекту српском”**. Овај је податак саопштен први пут 1914 (64), а ја сам га нашао у књизи усташког писца Мандића, на страни 229 (65).

1517 године потврђује млетачки дужд Л. Лоредан тестаменат Ђурђа Црнојевића на молбу његове жене Јелисавете. На више места стоји да је тестаменат писан српски, преведен са српског итд. Али на једном месту стоји да је **”писан и потписан српским језиком и српским словима”**, све то на латинском (22).

У Дубровачком архиву има на омоту једног писма Сулејмана II из 1524 забележено да је ту и **”једно писмо на српском језику од 1524** о примању данка” (76).

Год. 1530 налази путник кроз тадашњу Турску Словенац Б. Курипешић близу Рогатице један натпис **”у српском језику и словима”** (28). Цитирамо према Ђерићу (25, стр. 40).

Један савремени француски слависта описује у ”Ревизији словенских студија” за 1932 две црквене књиге (два часослова) у босанској ћирилици (40), и том приликом спомиње једну латинску издату књигу у Паризу **1538 године**, где се наводи **”алфабет дванаест језика са разним словима”** (41). Ту се говори **о словима ”српским и босанским”** (42).

1550 године потврђује српски писар у Дубровнику на једном акту: **”начиних потпис на српском језику”** (26), тј. ћирилицом (24).

Ради се о овери једног двостраног акта. Те године је у Београду исказао и потврдио неке чињенице на српском језику Стјепан Радосалић док се Дубровчанин Гоце потписао италијански. Сад је и дубровачки канцелијер дао свој потпис као оверу у ћирилици, или, како изрично каже **”у српском језику”** (26).

1551 године пише романски беглербег (доцнији велики везир) Мехмед паша Соколовић команданту Темишвара Андреји Баторију на српском језику: **”И што ми посилаш листова и све ми србским језиком посилај, а не фрушки”**. Ово последње значи француски. Први је овај податак нашао и саопштио Алекса Ивић (66). Под листовима на српском језику разуме се српско писмо, којим се служи и сам Мехмед-паша.

У Решетаревом Зборнику наводи се такође један податак из Дубровачког архива, **из године 1568**, којим дубровачки надбискуп и Сенат дају дозволу извесним штампарима италијанским **”да штампају неке књиге из Светог писма у српском језику”** (68). И тај је податак први пут заопштен 1914 (69).

Млетачки бајило М. П. Контарини, путујући за Цариград, свратио је 1580 године у Милешево и видео целе мошти Св. Саве, али су калуђери откривали само руке, јер, говорили су им, **”да чељаде, које му гледа у лице, тако се преплаши да не може више живјети”** (75). Описивач овога пута вели, да су калуђери држали манастир у реду. **”Ту је”**, вели он, **”велик крст од позлаћеног дрва, па многе слике пророка са србским надписи** и красними накити; три су капеле, које воде једна у другу; обред врше грчки у **србском језику**; добар имају приход у круху, вину, стоци, али често их Турци нападају, јер долазе к њима јести, премда султану плаћају 50 талира данка.”

Језуита Марин Темпарица из Цавтата пише **1582** године генералу Језуитског реда Кл. Аквавива да је потребно салити слова **”у славонском алфавиту и словима које овде називају српским”** (70). То такође саопштава О. Доминик Мандић, према збирци **”Света Хрватска”** (71).

Задарски прелат Симеон Будинео (**”Шиме Будинић”**), који је живео у XVI веку (рођен око 1535, умро 1600), штампао је у Млецима **1597** на италијанском језику књижицу под насловом **”Кратко упутство да се научи српска азбука”** (5). Нашу ћирилицу не назива никако друкчије већ српским алфабетом (2).

Хрватски културни историк Драгутин Прохаска навео је у једној својој књизи о писмености српско-хрватској у Босни и Херцеговини (45) наслов ваљда исте књиге књижевника и католичког свештеника из Задра Шиме Будинића, опет из **1597** године, но сад на латинском језику, али са

истоветним значењем (46). Да ли су то била два различита издања исте књиге, или два наслова на једној, ја не могу овде да утврдим. Главно је да и Шафарик и Прохаска налазе **књиге које су крајем XVI века штампане а ћирилицу зову српским писменима.**

1609 године доносе лички изасланици из Турске Никола Драшковић и Томо Милчић нинском бискупу Блажу и башком капетану Г. Стјепановићу једно писмо **”писано српски”, ”доње српско писмо”** (31).

Језуита патер Бартол Кашић, родом са острва Пага, (1575-1650), **”оснивалац језуитске резиденције у Дубровнику и њен први приор”** (1) штампао је у Риму једно дело дубровачког историка Мавра Орбинија, с којим је био пријатељ, под насловом **”Зрцало духовно”**. Штампано га је латиницом **1614** (доцније је исто дело штампано ћирилицом у Млецима **1628**). У римском издању Орбинијевог **”Зрцала”**, налази се и додатак Бартола Кашића под насловом **”Наук за добро писати словенски и ласно прочитати ово либарце”** (2, стр. 451). Он је ту дао неке нове карактере латиници, прилагодивши их српској ћирилици. Сам каже тамо: **”Знам ја ово добро да се ови наук склада веома с нашими србскимими слови, и да га ја нијесам покупио него с великим разлогом, имајући наш језик потребу од веће слова него латински или талијански”** (4).

Познати хрватски надриисторичар патер Доминик Мандић хоће те речи Бартула Кашића да ублажи, па каже сам ово (65, стр. 228): **”Како су Срби употребљавали искључиво ћирилска слова, то је он ћирилски алфавет сматрао српским и у својој опћој славенској љубави таква слова звао је, ’наша српска слова’ ”**. Али, разуме се, по аргументацији фра Доминика, он је остао **”Хрват”**. Нас овде то не интересира. **Он је ћирилицу звао српским писмом; то је што смо хтели овде утврдити.**

1616 је штампао босански францисканац Матија Дивковић свој мали **”Наук карстијански”**, у коме има додатака **”изписавши сарпски”, ”које верше изписавши сарпски”**. Ћ. С. Ђорђевић (37) мисли да **”изписавши сарпски”** значи ћирилицом, и као да ће имати право... (Ђерић, 25, стр. 163).

Папски нунције пише из Млетава у Рим **марта 1627** о начину штампања и растурања књига по Балкану (2, стр. 20). Он се залаже за глаголицу, говорећи

дословно: **”Јер српско писмо а такође и ћирилица, које се употребљава у пределима где се највише налазе шизматици, не разуме се уопште онако као писмо Св. Јеронима”** (9).

Херцеговачки католици, на Неретви, у Попову и Зажабљу веле у молби од 1 августа **1629** да се потписују **”илирским или српским писменима”** (6), тј. ћирилицом (3).

Августа 1637 писао је римској Конгрегацији за пропаганду вере Фрања Мрканић из Чипровца о књигама којима се служе свештеници и монаси у Србији, Рашкој, Херцеговини итд., **”које књиге су писане српском азбуком названом Св. Ћирила, у старом илирском језику”** (12). То такође саопштава академик Радонић (2, стр. 59).

Тридесетих година XVII века дејствовали су у Боки Которској разни мисионери католички са циљем да сав народ полатине. Остало је доста трага из њихових извештаја, који су саопштени од Јована Радонића у књизи означеној под 13, нарочито одељак VI.

Између осталих је дејствовао као мисионер Франческо Леонарди, од кога су сачувани у Ватикану многи извештаји. У писму од 21 децембра **1637**, Леонарди моли да се спречи преко нунција у Млецима штампање српских књига за православне, а предлаже једног калуђера апостату да помогне те књиге штампати у католичком духу. Тај калуђер је **”велики зналац слова и обреда српских”** (14). 3 марта 1638 јавља он Конгрегацији да се постарао за веран превод неколико битних одељака **”обредослова и литургије Срба”** (15). Да се не би многе паре трошиле, он ће наћи и ту два калуђера који знају добро **”дијалекат и слова српска, да би помогли при штампи”**.

Мени је нарочито стало да сам нашао и ове податке из Боке по којима папински мисионари Бокеље православне називљу искључиво Србима. Тада у првој половини XVI века, после пуног века млетачке владавине.

Средином **1640** године Леонарди моли Конгрегацију **”да му даде један примерак недавно исправљених и штампаних одлука црквених васеленских сабора, да би их могао поредити са српским текстовима”, свакако с Крмчијом** (13, стр. 138). (17).

У даљем извештају Леонарди каже да би требало да сами католички свештеници науче ћирилицу (13, стр. 141). За ћирилицу каже просто **”српска азбука”** или **”српска писмена”** (18).

Кад је задобио за унију цетињског владика Мардарија, Леонарди одлази у Рим и опет се враћа **1640** на Српско Приморје. Из Паштровића пише у Рим 20 јула: 1640 (Радонић, 13, стр. 145) да ће превести на латински Владичину исповест вере писану **”језиком и словима српским”** (19).

1 децембра 1645 мисионар Ђовани Пасквали предлаже Конгрегацији из Котора да би у циљу прозелитизма требало **”упутити у Српско Приморје 4 до 5 калуђера Св. Атанасија из Рима”** (13, стр. 185), али треба прво да, науче говорити српски и писати **”српским словима Св. Ћирила”** (20).

Сад ћемо навести неколико података без прецизног датума, али се према животопису лица од кога потичу, а такође према једном овде на крају забележеном податку, имају сматрати да су из прве половине XVII века, и то. негде на крају те прве половине.

Хрват францисканац Рафаел Леваковић (рођен у Јастребарском око 1590, умро око 1650) каже да му је у манастиру Марчи показао владика Максим књиге **”писане старим илирским језиком и српским словима”** (7). То саопштава историк Љуб. Ковачевић у својој малој књижици о Велеиздајничком процесу (3); само он **”илирски”** преводи са **”српски”**. Ја сам оставио илирски, јер то сматрам коректнијим.

Академик Јован Радонић налази још цео низ оваквих назива из рукописне збирке Ватикана, махом према преписима поч. Михаила Гавриловића. Тако баш и за фра Рафаила Леваковића наводи (2, стр. 18) да је у једном меморандуму тражио да се, ради католичке пропаганде, штампају књиге **”писменима српским, названим Св. Ћирила”** (7). Но треба их штампати и латиницом, јер велики део свештеника не зна ни глаголицу ни **”српски алфавет Светог Ћирила”** (7).

Један потурчени Грк, авантуриста, пише Конгрегацији у Риму из Јеси у Италији **4 октобра 1646** да је један катихизис фра Рафаела Леваковића штампан у Риму (2, стр. 36) **”у илирском писму са српским словима”** (10).

Такође на основу исписа Михаила Гавриловића из Ватикана, саопштава даље Радонић да је Конгрегација била наредила г. 1647 да се том истом авантуристи пошаљу у Јеси ”велике илирске доктрине **наштампане словима српским**” (11).

У ”Зборнику Филозофског факултета Београдског универзитета” III књига 1955, даје Радован Самарџић једну исцрпну студију под насловом ”Хајдучка писма, Прилог проучавању наше старије писмености”. Тамо стоји (стр. 177):

”Као доказ раширене писмености код нас у XVI и, нарочито, у XVII веку, треба поменути и то, да **је ћирилица, називана и у нашим земљама и на страни готово једино српским писмом**, била у толикој мери интимно, толико раширено и тако дубоко укоревљено писмо нашег народа, да су се њоме, добрим делом, служили и Турци, Румуни и Маџари.”

Писац наводи из Дубровачког архива много примера репродукције и неке факсимиле. Тако пишу власти из Дубровника властелину Мару Цријевићу у Стон: ”Чули смо да је заповедник најамника нашао у цепу једног убијеног хајдука **писмо на српском**; ако је то истина одма нам пошаљите” (стр. 183). То је било **1647 год.** (50). Нови поход наговештен је **српским писмом** од харамбаше Николе, који је уценио село Трпањ”. И то је било исте године (51).

Малопре је наведено (одељак II) како се бискуп Петретић жалио **1662 г.** да српски епископи знају читати само ”**писмо ћирилским словима, којима се служе Срби...**” (85).

Надбискуп барски Андрија Змајевић, Пераштанин, написао је још **1675** године једну расправу (књигу) под насловом: ”Даржава света, славна и крјепосна царковног лиетописа” и то ћирилицом! Књига није до данас штампана (вероватно баш зато што је писана ћирилицом). Змајевић је писао и латински и италијански, но кад ја писао српски, писао је ћирилицом.

Рећи ће неки: можда он то није сматрао српским писмом. А баш га је таквим сматрао, јер у тој књизи описује ”перашки мач” (Вукше

Стјепановића) и каже, баш у тој својој расправи: ”На истом мачу **сербскијем велицем словима** златом испуњенијем виде се и ове ријечи...” (76, стр. 68).

Архиепископ Бара Андрија Змајевић саопштава како је била отворена прозелитска католичка школа 1689 у Будви, у којој је предавао унијатски свештеник дон Вучко Миџор. Он је децу учио читати и писати италијански, а само је веронауку предавао на српском. (Радонић, 2, стр. 116). Али ”шизматички калуђери” почеше да жестоко протестују **”желећи да он поучава само читати и писати са словима илирским српским, а да остави латинска”** (59).

Задарски кнез Цано (Цуане) Минели и Анђело Лацари, задарски капетан, постављају новог бележника (канцелара) **”за илирска и српска писма”** на место умрлог бележника д-ра Грегорија Калћине године 1693 (80).

Руски научник Виктор Васиљевич Макушев је први навео у својим ”Испитивањима о историским споменицима и о историчарима Дубровника” 1867 године (56) један запис пронађен у Францисканској библиотеци у Дубровнику, са прецизним објашњењем где се и под којим бројем налази, али без датума самог записа. Ја сам тај податак преписао директно из Макушева (примерак Ватиканске библиотеке), а после видех да га садржи и Ћерић (25, стр. 34). Он каже да, према проф. Перу Колендићу (57), тај запис потиче од дубровачког песника и научника Игнацио Ђорђи (за кога не знају како ће хрватски да га (зову: да ли Ђорђић или Ђурђевић, вид. 58). Овај је живео од **1675 до 1737**. Према томе запис може да буде негде из почетка XVIII века. Он гласи на италијанском, са додатком на српском:

”У једној српској књизи, где се налазе апостоли и еванђеља који се читају на српском преко целе године, чита се такође после тога на српском овако: Нека се зна када се почео Дубровник градити од града Цаптата на 626 годиште Исукрста” (72).

Макушев додаје (то нема код Ћерића): ”На томе Дубровчани заснивају податке о оснивању града” (73).

Треба само потсетити да се под Цаптатом разуме данашњи Цавтат, стари Епидaurus, Ragusa vecchia, Civitas vetus, од чега долази наш Цавтат. Предање каже да су Дубровник основали Цавтањани.

Архиепископ барски (католички) Вићентије Змајевић, који је 1713 премештен за архиепископа у Задру (живео од 1670 до 1745, Пераштанин из Боке, старином Бајица) препоручио је за свога наследника епископа Сапе Еђидија Квинто (Радонић, 13, стр. 532), и наводи као нарочиту заслугу што је **”извежбан у српским словима”** (21). То писмо одн. ту своју препоруку послао је архиепископ Змајевић из Млетака **5 августа 1713.**

У судско-нотарским актима Котора стоји да је 27 новембра **1728** кнез Бечић из Паштровића предао Петру Фонтани, јавном тумачу словенског и српског језика у Херцеговине ”једну стару повељу, делом оштећену, **писану српским** словима аз, буки вједи... Бечић је тражио да се преведе на италијански (78).

Славонски песник Матија А. Рељковић штампао је први пут **1762** своју познату поему ”Сатир”. Ту наводи како му један Славонац каже да му ни стари нису школа имали, па су ипак добро живели. Рељковић га упућује да њихови стари (још пре сеобе из Босне) нису били глупи и неписмени:

О Славонче, ти се врло вараш,
Којигод ми тако одговараш;
Ваши стари јесу књигу знали,
Србски штили а србски писали!

Српски писати значи писати ћирилицом. У томе се слажу сви коментатори ове поеме. Ми је не наводимо по неком издању, јер је њих безброј, и текст свуда треба да је исти (има, разуме се, и фалсификата, али су они кратког века).

1763 је вођен један грађанско-судски процес у Огулину због неке црквене куће и земље у Плашком. У судским актима се, на немачком језику, спомиње **”тестаменат српски написан”** (32, саопштено према Ђерићу, 25, стр. 63).

Кад је Матија Совић покушао 1774 г. да у Млецима штампа богослужбене књиге глаголицом, ”млетачки штампари нису хтели улазити у несигурне послове” (Радонић, 2, стр. 79). Да је тражено штампање латиницом ”они би се одазвали”; ”чак и књиге штампане **алфабетом ћирилским или српским примили би да штампају**” (60).

1779 године туже Живајци свога пароха Карловачкој конзисторији да се, кад добије неки акт, жали ”да је њемецки писано, ер **лијепо србски не пишу... не море се штити...**” Други пут је казао: ”**ово није право србски писато, но цигански...**” (25, стр. 74 и 75).

1792 пише са Ријеке (изгледа карловачки владика) Епархијској конзисторији у Темишвар да му, кад треба, **пишу ”србски”** а не немачки (25, стр. 70).

У очевој библиотеци сам нашао збирку прогласа и наредаба аустријских команданата приликом прве окупације Боке 1797 и 1798, нарочито барона Томаса Де Бради, ”цивилног и војног команданта генерала Аустријске Албаније” и генерала барона Матије Рукавине, команданта корпуса у Далмацији и Боки. Све је састављено искључиво италијански. У Прогласу генерала Де Бради од 1 септембра 1798 стоји ово (62):

”Велика је злоупотреба да се **српски папири** (Carte Serviane), који се подносе понекој установљеној власти преведени од лица која немају никакав легитимни титулус и којима, усто, недостаје потребна способност. Потсећајући вас на старе прописе, ова генерална команда ставља до знања да сваки превод и **сваки српски папир** (qualungue Carta Serviana) треба да чине званични тумачи Провинције, чији потпис доказује њихову легитимност; иначе сваки други превод сматраће се као без важности, и неће моћи бити примљен ни у каквом уреду нити пред ма каквом влашћу. **Предње ће се превести и објавити да би га свак разумео.**” Јамачно се под српским папирима разуме хартија написана српском ћирилицом.

1802 дао је Павле Хацић ”описаније клиричке школе” у Плашком, и за сваког кандидата навео његова знања. Код неких стоји: ”читати и **писати Србски токмо**”, код малог броја: ”Читати и **писати Србски** и нешто Њемецки” (25, стр. 77).

1803 пише карловачки владика Петар Јовановић да се у Плашком учи изос. **”сербско чтеније и писаније”** (25, стр. 80).

1807 моли Карловачка конзисторија Генерал-команду да оснива српске школе, где би омладина могла научити **”читати сербски”** (25, стр. 87).

1813 исписана су на ”Дшчици” у православној цркви у Сењу **”азбучнаја славено-сербскаја имена”** (25, стр. 94).

1815 пише Павле Соларић ”о сербском диплому — с **Азбуком сербском”** (29).

1816 године је Бартоломеј Копитар разговарао са Јурјем Шпорером, покретачем новина ”Илирски Огласник” о латиници и ћирилици, као и о имену илирском” (47). То је саопштио сам Шпорер у својој Аутобиографији (48), а пренео Шишић у ”Грађи” (49).

Шпорер рече Копитару изос.: ”Највише би ме радовало издавање дневника за народ хрватски, какова Давидовић издаје српским словима. Но да вам баш искрено кажем: не би ме ни поплашила та, у будућности неизбјежна борба, услијед **наше латинице и српске ћирилице”**.

Копитар примјети: ”Не дирајте у ту штовану народност. **Писмо српско и руско, узето од глаголице, је светиња, која се не смије никако забацити...”**

Као што се види, **и Шпорер и Копитар називају ћирилицу српским писмом**. Шпореру није то писмо пријатно и предвиђа му ”неизбежну борбу са нашом (тј. њиховом, хрватском) латиницом”. Копитар га упозорава да је то светиња за Србе и Русе. Шпорер се тргнуо, али опет затим каже да се ипак боји да ће та борба морати да настане. Он је био Хрват, Копитар Словенац.

1817 пише Павле Соларић у предговору Доситејевог Мезимца (33): ”...а стојимо у својем карактеру, и печатајмо... **сербском својом азбуком...”**

Творац наше модерне азбуке и нашег савременог књижевног језика Вук Стефановић Караџић означио је већ у првом издању свога Српског рјечника, издатог **1818**, наше писмо као српску азбуку, на српском и латинском језику (87).

У Буквару фра Стјепана Марјановића од **1836** налази се **”Буквица српска мала и велика штампана”**.

1838 и 1839 добива владика црногорски Петар II (Његош) неколико писама од босанског везира Вецид-Мехмед паше. Та писма он зове ”књиге” (у мом детињству је у мом крају свако тако називао писма). У првом каже: ”Ја сам написао једну турску **а једну српску**, обе су једнаке”... Други пут опет пише: **”Једна српски а једна турски**, обје су једнаке”... Трећи пут: ”Друго ништа него ова два писма, **једно турски а друго славно-српски** желимо да вас, наиде у лијепоме здрављу”... Четврти пут: ”И ове двије књиге, једна турски **а вторија славно-српски**, и да си ми здраво. У Травнику 11 марта года 1839” (30, цитирамо, према Ђерићу, 25, стр. 46).

У ”Илирским новинама” за **1840** говори Гај о ћирилици... ”коју су Илири источне цркве под **славним посебним именом српским** не само за се, веће и за нас неоскверњену сачували”...

У библиографијама се такође означају књиге штампане ћирилицом као српске књиге (док се већином оне латиницом штампане на српском језику означају као хрватске). У овом погледу је нарочито значајна једна библиографија радова о Далмацији и Црној Гори издана на латинском у Млецима **1842** (83). Тамо стоји да су неке књиге штампане на Цетињу (1835). Кратки поглед на географическо — статистичко описаније Црне Горе, Кратка историја Боке Которске, Цетиње 1839, итд.) **српским словима (“карактерима”)**. Те се речи понављају више пута, а ми наводимо само два. Писац Ј. Валентинели је био, пропрефект Библиотеке Св. Марка у Млецима. Агро Лабеациум јесте Црна Гора.

1847 је штампао у једној од својих многобројних књига (38) велики италијански писац родом из Далмације. Никола Томазо да се ”у Далмацији употребљава алфавит латински, глаголички **и српски**” (39). Онамо: латиница и глаголица, како се то редовно зове; овамо национална ознака, **јер Срби писаху тада само тим писмом**.

Но, то је чинио Томазо и иначе. Данило Петрановић из Далмације, који је редиговао Томазоове ”Искрице” за Српску књижевну задругу (бр. 50, 1898) каже у Предговору, стр. XXI:

”Ћирилицу назива Томазео српским словима. Кад је Б. Петрановић покренуо Српско Далматински Магазин, Томазео пише: ”Паметно је започео г. Петрановић издавањем једног годишњака, у **намјери да просвјетљује народ Српским словима...**” Петрановић, нажалост, не наводи нигде изворе својих цитата. Божидар Петрановић је издао ”Српско-Далматински алманах” 1836, а први број Магазина 1838.

У Аустрији је, од **1849** до њене пропасти, важио за издавање закона тзв. ”Увод у општи Лист државних закона”, који је прописивао да ће закони бити обнародовани у девет језика (после Нагодбе од 1867 маџарски је изестао). У тачки 8 стоји: **”у српско илирском језику са српским ћирилским писмом”** (84).

Андрија Стојковић из Трста анонсира штампање Његошевог ”Шћепана Малог” у ”Југословенским Новинама” које су тада, **1850** године, излазиле у Загребу. Каже да ће се дело штампати **”српским словима** са самоучном буквицом...”

Хрватски књижевник Фран Курелец писао је Вуку Караџићу **1854** године: ”Кад се деца добро навикну **српски читати...** тад она о јединству Србаљ и Хрватов не посумњаше; а тим је све добивено. Сад или Бог зна када да се **расплоди познавање српскијех слов** по овијем странах...” (86).

Бечка ”Ноје Фраје Пресе” саопштава **1875** да је основан један тајни српски одбор, чије се седиште не зна, а који је у Трсту штампао једну прокламацију устаницима у Босни и Херцеговини штампану **”латинским и српским словима”**. То преноси уз даље податке новосадска ”Застава” од 8 августа 1875 (61).

На изборима за бечки Парламенат **1879** кандидовао је у северној Далмацији аутономаш И. Иванић. Он је могао бити изабран само уз помоћ српских гласова Обровца и Кистања. Срби ових крајева тражили су од кандидата Иванића да се обавезе да ће поштовати и помагати њихове националне тежње. Он је то писмено учинио, у више тачака. У првој каже да ће настојати да у Далмацији **”српска народност буде свечано призната и потпуно равноправна са другим народностима Краљевине”** (Далмације). У другој тачки се обавезује да ће дићи свој глас **”да српски језик и српско**

писмо буду уведени као главни науковни језик и писмо у свим школама гдје је већина српска...” (77). Овде се уопште ћирилица не спомиње, већ само ”српско писмо”; цео свет зна које је српско писмо, чак и бечке власти.

Професор Славистике у Грацу, Словенац Грегор Крек, писао је **1895** године у предговору ”Словенске Антологије” (74) да се глаголица на Приморју има сматрати хрватским писмом ”и сви њени споменици имају да се виндицирају хрватској писмености. На Југу (Приморја) је у исто време, у саобраћају са Босном и Србијом, било у употреби ћирилско писмо, које су Руси, Бугари и Срби трајно примили, и највећим делом су споменици на њему написани српски”.

На познатој ”Велеиздајничкој парници” у Загребу **1908-1909** године, где су била оптужена 53 најбоља Србина њихове ”државе”, стављено је оптуженицима на терет што су повлађивали ћирилицу не само у званичним актима и основним школама, него, како саопштава тадашњи дописник аустријског Пресбирора у Београду Душан Лончаревић (81), што су покушали ”да поставе чак на земаљским путоказима ”српско” (ћирилско) писмо **као спољни знак српства**”.

То исто саопштава и Енглеz Ситон Ватсон (Скотус Виатор) у својој књизи ”Апсолутизам у Хрватској”, где пише: ”У оптужници се инкриминишу... чак и јавно постављени натписи, **који ”српско” (ћирилско) писмо покушавају да уведу као спољно обележје ”српства**”, што је делимично већ и успело (82).

Дакле, један правни акт признаје ћирилицу не само као српско писмо, већ као ”спољно обележје Срба” и њена употреба се не само забрањује већ и инкриминише!

1924 је један од савремених највећих слависта Француске, Андре Вајан, писао о старом дубровачком језику (43) и том приликом казао: ”Дипломатски језик је штокавски, у азбуци **ћириловској српској**” (44).

III.

У многим страним библиотекама издвојене су књиге нашег језика штампане ћирилицом од оних штампаних латиницом. **Прве су означене као**

српске, друге као хрватске. То сам видео у једној јавној библиотеци у Чикагу, коју сам посетио заједно са Заријом Поповићем. Он зна и која је то библиотека.

Класификација писаћих машина учињена је такође по том критерију. Тако нпр. светски познате машине ”Хермес” из Швајцарске, на којима сам ја написао сва своја дела (купио сам досад три машине ћирилицом), означају се **као српске** (док се латиницом означају као хрватске). Тамо се уопште не употребљава реч ћирилица, њу замењује српско писмо.

И у комунистичкој Југославији, у прописима о издавању Службеног листа, стоји изречно да се једна верзија (прва) објављује **српски ћирилицом**.

Тако стоји на још хиљаде места из новијег доба, тако једино може да стоји, јер је то једино исправно. Постоји само једно српско писмо, а то је ћирилица, која од Срба није украдена (као што им је украден језик), и коју они ни с ким не деле. Нити постоји нечије друго ћириловско писмо за ознаку нашег језика, нити Срби имају уопште ма какво друго писмо сем своје ћирилице. Они га никад нису ни имали.

Са појавом ћирилице су Срби културно настали, са њеним одрицањем они би културно нестали, престали би да екзистирају као самостална нација, самосталан културни индивидуалитет.

ЛИТЕРАТУРА И БЕЛЕШКЕ

уз III одељак ове књиге:

- 1) Бранко Водник, Кашић Бартол, Народна енциклопедија СХС, суб воце.
- 2) Јован Радонић, Штампарије и школе римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII веку. Посебна издања Српске академике наука, Одељење друштвених наука, књ. 58, Београд 1949.
- 3) Љуб. Ковачевић, Срби у Хрватској и Велеиздајничка парница 1909. У Београду 1909.
- 4) Petar Kolendić, Fra Pavao Posilović i njegovo "Nasladjenje", Rad Jug. akademije znanosti i umjetnosti, knj. 206.
- 5) Paul Jos. Šafarik, Geschichte der südslawischen Literaturen, II, S. 100. Breve instruzione per imparare il carattere Serviano.
- 6) "In carattere illirico ovvero serviano". — Eusebius Fermendžin, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. Zagabriae, 1892.
- 7) "Con il carattere serviano nella lingua antica illirica". Starine Jug. akademije, Zagreb, knj. XX, 27.
- 8) "Col. carattere Serviano, detto di S. Cirillo". — "Ne il Serviano di S. Cirillo."
- 9) "Ma il Serviano et anche il Chiorillizo, usandosi nelle provincie ove per lo piu sono scismatici, non saranno comperati per uso publico, come quelli di S. Girolamo".
- 10) "In lingua illyrica con carattere serviano". Lett. ant. vol. 58, fol. 23.
- 11) "Doctrinas illyricas magnas caractere serviano impressas". Memoriali del 1647, fol. 206.
- 12) "Quali libri sono scritti in carattere Serviano, detto di S. Cirillo, nella lingua illirica antica".

13) Јован Радонић, Римска курија и Јужнословенске земље од XVI до XIX века. Београд 1950. Српска академија наука, Одељење друштвених наука, нова серија књ. 3.

14) “Un ealogiero praticchissimo e del carattere e di riti serviani.” Lett. ant. vol. 157, fol. 1.

15) “Del rituale e del liturgia di Serviani”.

16) “Dell’ idioma e carattere serviano per assister alla stampa”. Ibid. fol. 75.

17) “Per potere con quelli confrontare li stampati nel carattere et idioma serviano”. — Lett. ant. vol. 401, fol. 2L4.

18) “Carattere serviano”.

19) “Nell’ idioma e carattere serviano”. — Lett. ant. vol. 124, fol. 97.

20) “Col carattere serviano di S. Cirillo”. — Lett. ant. vol. 172, fol. 80.

21) “E pure pratico del carattere serviano”. Scripture orig. rif. nelle Congr. gen. vol. 589, N-ro 50.

22) “In lingua et littera serva scripta et subscripta”. Саопштено од Јована Томића, академика, у Споменику краљевске српске академије наука, 47, год. 1909, стр. 41.

23) Медо Пуцић, Споменици Српски, II књига, Београд 1862, стр. 51-54.

24) Константин Јиречек, Споменици Српски, Споменик Српске краљевске академије наука, XI, г. 1892, страна 54.

25) Проф. Вас. Ђерић, О српском имену по западнијем крајевима нашега народа, II издање, Београд 1914.

26) “Subscriptionem lingue serviane feci”.

27) Fr. Miklosich, Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii. Viennae 1858. 107.

28) “Surffischer sprach und buchstaben”: “Nadpis u srbskom jeziku i pismenih izrezan”, P. Matković, Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, Knj. 56, 1881.

29) П. Соларич, Објаснение ко снимку подлиннога диплома Стефана Дабише Краља Србскога, 1815.

30) Marko Dragović u Starinama Jug. Akademije u Zagrebu 1888, knj. 20, str. 270-272).

31) A. Theiner, Vetera Monumenta Slav. Merid. hist, ili, II, 1875, p. 103.

32) “Das... Serbisch niedergeschriebene Testament”.

33) Мезимац г. Доситея Обрадовића... Павлом Соларичем издан, 1818, стр. 30.

34) “In schiavo serbo”. — Arkiv za povjesnicu jugoslovensku, V, g. 1959, str. 28.

35) “Serviano. Expeditoria de 1476 in 1447.” — Srdj. God. VI, str. 335, 432.

36) “Una lettera in serviano per la reception dello tributo de 1524”

Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини, 24, г. 1912, стр. 412.

37) Ђ. С. Ђорђевић, Глас Српске кр. академије наука 52, 1896, стр. 67-71.

38) Nicolo Tommaseo, Intorno à cose Dalmatiche e Triestine, Trieste 1847, p. 121.

39) “L’alfabeto latino, il glagolitico, il serbico”.

40) Deux livres d’heures du XVI siècle en cyrillique bosniaque. Par Mario Roques. Revue des études slaves. Tome XII. Paris 1932, p. 49.

41) Guillaume Postel, Linguarum dodecim characteribus differentium alphabetum. Paris 1538, f. 27-29.

42) De Tzerviana Poznaniane (c’est à dire “du serbe et du bosniaque”).

43) André Vaillant, Les origines de la langue littéraire ragusaine. Revue des études slaves. Tome IV, Paris 1924, p. 235.

44) “La langue diplomatique est le štokavien, en alphabet cyrillique serbe”.

45) Dragutin Prohaska, Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegovina von den Anfängen im XI Jht. bis zur Nationalen Wiedergeburt im XIX Jahr. Zagreb 1911.

46) Brevis instructio ad condiscendum characterem serbicum et linguam illyricam. Venetiis 1597.

47) Viktor Novak, Antologija jugoslovenske misli.

48) I. M. Sporer, Odziv iz prošlosti, “Pozor” 1863.

49) Ferdo šišić, O šporerovim novinama, Gradja, VII, 1912, str. 56-57.

50) “In serviano”, Lettere di Ponente, 55-56.

51) “In serviano”, Lettere di Ponente, 76, 78-82.

52) Глиша Елезовић, Турско-српски споменици Дубровачког архива, “Јужнословенски филолог”, књ. XI, 1932.

53) “Comandamento imperiale in forma di lettera scritta agli eccellentissimi ss. da sultan Mehmet II in serviano anno 1477.”

54) Traduzione dal serviano d’una lettera com. to di sultan Mehmed 2°...” (Traduzione degli commd..ti di Sultan Mehmed 2° dal 1451 in 1481.).1524”.

55) comandamento del sultan Bajazette II in copia semplice scritto in serviano...”

56) В. Макушев, Изслѣдованія об исторических памятник и бытописателях Дубровника. Санкт-Петербург 1867.

57) Петар М. Колендић, у дубровачком часопису “Срђ”, год. III, 1904, стр. 780. — Видети и стр. 665 истог часописа исте године.

58) Милан Решетар, Ђурђевић Игњат, Народна Енциклопедија СХС, суб воце.

59) “Volendo loro ch’insegnasse solamente leger e scriver con li tali caratteri illyrici serviani e lasciasse i latini”.

60) “In carattere ciriliaco o sia serviano”.

61) Застава о Босни и Херцеговини. 1874-1876. III књ. Сарајево 1954. У редакцији Хамдије Капиџића, стр. 78.

62) Књига је у оригиналним корицама од картона; нема наслов, већ само аустриског двоглавог орла са једним мотом из Цицеронових “Закона”. На рбату стоји, сасвим избледело, *Vocche di Cattaro*.

63) *Rešetarov Zbornik, Dubrovnik 1931, str. 269.*

64) K. Kovač, *Über Bücher und Bibliotheken im alten Ragusa. Mitteilungen des k. k. Archivrates, I, 1914, S. 274.*

65) O. Dominik Mandić, *Crvena Hrvatska u svijetlu povjesnih izvora, Chicago, str. 229.*

66) Aleksa Ivić, *im Archiv für slawische Philologie, Jahrgang 30, 1909, S. 211.*

67) “In littera et idiomate serviano”.

68) “...pro imprimendis nonnullis libris sacrae Scripturae in lingua serviana”.

69) Gj. Körbler, *četiri priloga Gunduliću i njegovu “Osmanu”, Rad Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti, sv. 205, Zagreb 1914.*

70) “In lingua sclauona, et caratteri chiamati qui Serviani...”

71) *Croatia Sacra, IV, 156.*

72) “In un libro Serviano, dove vi sono l’Epistole e li Vangeli ehe si leggono per tutto l’anno in Serviano, dopo poi pur in Serviano si legge cosi: Neka se zna kada se počeo Dubrovnik graditi, od Zaptata na 626 godište Isukrsta...”

73) Sebastiano Dolci etc., *De origine Urbis Ragusa Diatriba...*

74) *Slavische Anthologie in deutscher Übersetzung gen. Mit Einleitung von Gregor Krek. Stuttgart 1895.*

75) Rad Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga CXXIV, 1895, str. 65.

76)

77) Лујо Бакотић, Срби у Далмацији од пада Млетачке републике до Уједињења. Београд 1938. Стр. 66.

78) Петар Д. Шеровић, Повеља о оснивању манастира Св. Николе у Прасквици и њени додаци. “Историски часопис САН”. Књ. V, 1955. Београд. Стр. 323. У оригиналу стоји: privilegio in bergamina antica, parte logorata, scritta con lettera serviana A, B, B...

79) “...una lettera, la quai per eser in schiavo servo non fo potuta lezer...” Ivan Stnčić, “Prpomenuk” уз “Летопис попа Дукљаника”. Цитирано по Ферду Шишићу, Летопис попа Дукљанина. Српска краљевска академија. 1928, стр. 268. Чрнчић је то издао први пут 1874.

80) “Canceliere delle lettere illiriche e serviane”. Бошко Десница, Историја котарских ускока 1684-1749. Свеска II. САД. Београд 1951, стр. 306.

81) “Selbst auf den ländlichen Wegweisern — die “serbische” (cyrillische) Schrift als das äusserliche Kennzeichen des Serbentums zu setzen”. — Dušan A. Lončarević, Jugoslaviens Entstehung. ZürichLeipzig-Wien 1929.

82)“...auch öffentlich aufgestellten Aufschriften — ja sogar Landeswegweisern — die “serbische” (cyrillische) Schrift als äusseres Merkzeichen des “Serbentums” einzuführen, was alles bereits zum guten Teile auch schon gelungen ist...”

Scotus Viator, Absolutismus in Kroatien. Wien und Leipzig 1909. S. 32.

83) “Characteribus servianis; Characteribus Servianis.” Josepho Valentinelli auctore, Specimen bibliographicum de Dalmatia et Agro Labeatum. Venetiis 1842. P. 19 et 25.

84) “In serbisch-illyrischer Sprache mit serbischer Cyrillschrift.”— Edmund Bernatzik, Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen. II Auflage, Wien 1911. S. 975.

85) “...scripturam... ilis Cyrilliaci quo Serviani utuntur characteris legabant...”
— Алекса Ивић, Сеоба Срба у Хрватску и Славонију у току XVI и XVII века,
Загреб, 1909. Акт пронађен у Бечком архиву: *Illyrico-Serbica*, fase. I, Conv. 1.

86) Божидар Ковачевић, Из прошлости. Српска књижевна задруга 1949.

87) *Alphabeti serbici*. Вук Стефановић Караџић, Српски Рјечник, 1818.

IV. ШТА ЗНАЧИ ЗА НАС ЋИРИЛИЦА?

I.

Ћирилица је наша светиња, саставни део нашег националног бића. Без ње ми нисмо оно што морамо бити, ми без ње нисмо Срби. Да покушамо то расчланити.

1) Ћирилица је инструменат Православља; она је наше верско, она је наше **свето** писмо.

Откад смо примили Православље, а то значи откад смо примили Хришћанство (обоје смо примили одједаред), ми смо се у црквама и богослужењу служили ћирилицом, старом, ”црквеном” ћирилицом, али ипак ћирилицом. Да ли би неко могао замислити у нашим црквама неко друго писмо а не стару ћирилицу. Кад би до тога, не дај Боже, дошло, да ли би те цркви изгледале наше?

Ми данас са потсмехом читамо како су се српски архијереји у првој половини XIX века противили Вуковим реформама. Могли су они и грешити али су им интенције биле часне и националне. Они су стрепили од унијаћења, које се цео век пред тим на најразноврсније и најперфидније начине покушавало да уведе. Они су знали за начело Принципиис обста (опри се почетку) и просто су се бојали да то није неки увод у унијаћење. То им је била једна фиксна идеја, и у сваком акту су видели авет унијаћења. Нарочито су то видели у јоти, коју ниједан православни народ није имао.

Откад сам проучио њихов став, ја им се више дивим него што им замерама.

2) Ћирилица је такође израз Светосавља или српског православља. Свети Сава се с њом служио, на њој је написао сва своја дела, на њој је дао превести крмчију и остале црквене зборнике. У њој је видео јемство против католичења, јемство самосталности Српске цркве, у крајњој линији јемство одржања Српства.

3) Ћирилица је наше историско писмо, писмо наше прошлости. Сви су благовјерни наши владари на њој писали и њом се служили. Сви су законски

споменици на њој написани, и њихово ремек-дело, наш национални понос: Душанов законик. Одричући се ње, ми се одричемо и своје прошлости, ми немамо више прошлости, ми постајемо парвени, тикве без корена.

4) Ћирилицом се служиле, као искључивим писмом, и обе српске слободне државе: Црна Гора и обновљена Србија. Ћирилицом су давале наредбе да се иде у рат за ослобођење, ћирилицом је дотада поробљеном народу објављивано да је слободан.

5) У неслободним српским државама ми смо се служили ћирилицом као симболом народности и као знаком пркоса. У свим крајевима где су Хрвати имали реч она је била гоњена и забрањивана. Тим нам је постала милија и светија. Ко се служио другим писмом сматран је да је изневерио српство. У најтежим моментима по наш народ, она је делила судбину Српства. Па зар да је сад напустимо и оставимо на цедилу.

6) Наша нова књижевност није Бог зна како велика у упоређењу са књижевношћу других народа. Али она није за потцењивање. Ми имамо Горски Вијенац и многа друга дела трајне вредности, сва писана и отштампана ћирилицом. Хоћемо ли се ми одрећи те наше литературе?

7) Наши преци нису били много писмени. Али је било и писмених. Писац ових редова, случајно из свештеничке куће, има на дому много писама два-три века стара. А и писама свог деда, оца итд. То имају и други. Да ли се морају њих одрицати и чинити да њихова деца не разумеју више писања својих предака, писана на истом језику? То опет могу да раде само парвени, али не кућићи.

8) Ћирилица нас везује за остале словенске народе: Русе свих нијанса, Бугаре итд. Запад нам све више окреће леђа. Не значи то да ћемо се ми одвојити од њега. Али и ми морамо имати могућност лавирања и маневрисања. Ми се не смемо удаљавати од националне Русије, јер тешко нама без ње. Ми не смемо рушити нити које нас са Русима спајају. Док други народи желе да се групишу чак и на бази вере, католицизма, и ту виде главно оруђе против нас, не смемо ми да одбацујемо оно што нас може везивати са другим великим народима, нама наклоњеним.

9) Хрватско-комунистички режим Југославије створио је једну нову народност нама на уштрб: народност македонску. Ова је узела ћирилицу као национално писмо. Свако напуштање ћирилице, свако, ма и најмање удаљивање од ње, удаљује нас још више од Македонаца. Кад бисмо потпуно напустили ћирилицу, ми никад више Македонце не би придобили за себе. Они и данас виде нас колебљиве са ”два писма”, и то их свакако отуђује, док код Бугара нема него једно писмо.

10) Ћирилица је најједноставније и најлакше писмо на свету. За земљу многих аналфабета то није за потцењивање. Ниједно друго писмо не може се тако лако научити, и од деце и од одраслих, као српска ћирилица.

Све у свему, ћирилица је символ Српства. Она је и његов саставни део. Српство би без ћирилице било кусо, крњо, дефектно. Дуго, оно се не би могло ни држати без свога писма. Дефектан и мањкав организам много би брже подлегао нападима који не престају. Знају то наши непријатељи. Зато су се толико и окомили на ћирилицу. Нашом, сопственом кривицом, ми смо ту учинили Ахилову пету наше националности, због комоције, због лењости, због недовољне будности. Непријатељи су то искористили и користе још данас.

Ја сматрам да когод од нас пише латиницом чини смртни грех према Српству или даје доказа да га се одриче.

II.

Овде је пренет текстуелно наш чланак објављен у ”Канадском Србобрану” од 17 марта 1955 под истим насловом (Шта значи за нас ћирилица?). Ни слова нисмо изменили. Неке мале накнадне допуне овде неће, ваљда, бити за уштрб.

Пре свега, и у самој земљи су били забринути за ћирилицу неке стручне и истакнуте личности, нарочито у ”Анкети Матице Српске у Новом Саду о књижевном језику и правопису” која је оджана 1954. На крају II свеске, свог дела (стр. 256 ид.) наведене су извесне мисли филолога-слависте проф. Михаила Степановића по овом питању. Нажалост, најглавнији део његових

излагања по овом питању био је затурен, па ћемо га укратко овде саопштити према "Политици" од 13 јануара 1955.

Говорећи о досадашњој разлици између правописа и писма Срба и Хрвата, проф Стевановић је између осталог казао:

"Не може се, истина, рећи да неке од наведених разлика немају и **карактер обележја посебности националности култура Срба и Хрвата. Овај карактер свакако имају — у првом реду две наше азбуке.** Већ ни зато решење питања азбуке на начин који неки учесници у анкети предлажу не би било најсрећније. У тежњи да се што пре отклоне све препреке постизању апсолутне истоветности књижевног језика Срба и Хрвата, знатан број учесника изјашњава се за увођење само једног писма на целом српско-хрватском језичном подручју. И сви они говоре у прилог латинице — зато што су овог типа азбуке претежно највећег броја културних народа, што су ти народи углавном на већем културном нивоу, што су неки народи који су од скорије време одбацили своје несавршене азбуке из прошлости, усвојили латинско писмо, итд. **Ја, пак, мислим да није за потцењивање ни оно што је у култури човечанства створено на ћирилици. А од свега је овде, по моме мишљењу, бар за нас најважније оно што је наш народ створио овом азбуком. И управо због тога што је створено на ћирилици, много више него из неких сентименталних разлога, никако није за препоруку неко декретирано одбацивање ћирилице и њене замене латиницом, јер би тиме, за неколико година, генерацијама које долазе, било отуђено релативно богато културно наслеђе наше.**"

Мало пред тим је нагласио сам претседник Академије наука и познати режимски славопојац проф. Александар Белић да оба писма треба да буду равноправна и од оба народа негована. Он је нагласио да се Срби држе тог начела, а сад је на другој страни да то прихвати.

Мада се много што-шта приговара проф. Белићу, и не без права, мора се признати да је он у погледу чувања ћирилице био конзеквентан. Он је и краља Александра одвраћао од мисли да се ћирилица замени јединим писмом латинским. Он је био руски васпитаник, и предосећао је чему све напуштање ћирилице од Срба води.

Поред свег систематског прогона ћирилице и крајње забране да се ма шта о томе саопштава у јавности Југославије, допре с времена на време покоји глас или вапај из земље у одбрани ћирилице. Тако су у рубрици ”Међу нама” у Политици жали једном један пуковник ”ЈНА”, јамачно неки Хрват како су му у два хотела, један у Крагујевцу (чини ми се хотел ”Дубровник”), други у Ужицу, тражили да пријаву за преноћиште напише у ћирилици, јер ”народни одбори” то желе. Он то, разуме се, жигоше.

Али је најинтересантији догађај који се десио почетком 1962 године у Београду и који је био коментарисан, чак у иностраној штампи. Ми ћемо пренети шта је о томе писала ”Хрватска Зора”, лист југословенски оријенталних Хрвата који излази у Минхену. У свом броју за априлмај 1962 тај лист пише:

Сликар Милић Станковић успио је добити просторије Графичког колектива на Обилићевом венцу за отварање своје изложбе. Тврди се, да је Станковићево сликарство ”добро прихваћено и прожето талентом”. Но, само отварање изложбе послужило је за једну манифестацију друге врсте, која је задала доста главобоље надлежнима. Ствар је била чак коментарирана у западно-њемачком новинству. Наиме, приликом отварања изложбе, Станковић је издао један манифест, у којем је јавно позвао сликаре и умјетнике, да се удруже у борби за — обнову ћирилице, као ”гарантираног симбола стварне слободе српског, македонског, црногорског и бугарског народа”. Поред тога, изложба је отворена тачно у поноћ, са једним говором одржаним на црквено-славенском језику. Као што видимо, имала је то бити једна манифестација српског традиционализма. Али не само то. Изложба је посвећена Сави Шумановићу, убијеном од стране усташа за вријеме прошлог рата. Зато Станковић у своме манифесту говори о ”родољубима очију извађених..., који падоше са Савом (Шумановићем) 1942 на страни револуције бранећи ћирилицу”. Титовска штампа одмах је, наравно, отворила ватру на ту појаву, назвавши Станковићев манифест — ”отужном великосрпском, заслепљеном, профитерском, шићарцијском, неошовинистичком тирадом која позива солунаше и сутјескаше да се уједине у борби за просто ћирилично народно слово”. Но од свега је најинтересантије ово, што још пише ”Београдска Недеља” у броју од 25. 2.: ”Откопавајући најгоре ратне секире из шовинистичког арсенала”, — вели се тамо — ”овај млади човек, овај млади уметник, као да хоће да традиционалном прашином баченом у очи

поводљивим и нестабилним младим људима, окупљеним око уметности, пробуди најгоре псеудошампионске националистичке емоције...”

III.

Као што се види, појављује се несумњиво понекад, и реакција на запостављање и гоњење ћирилице у земљи, али се тек онда запажа колико су снажне струје које су против ње. Одбрана ћирилице се званично прокламује као нешовинистичка тирада! Ко сме више да тако нешто прокламује? И за судбину овог дичног српског борца академског сликара Милића Станковића морамо бити за бринути!

Овакве енунцијације, ма коликогод херојске, не постижу практично ништа. Сузбијање ћирилице у несрећној земљи која се зове Југославија продужује се несметано, продужује се крешендо даље.

Ми наилазимо на свакодневне примере те појаве и стално звонимо на узбуну. Штогод запазимо, то и саопштимо јавности. Последњи наш вапај изашао је у Канадском Србобрану 17 јануара 1963 под насловом ”Садистичко гоњење ћирилице у Југославији”. Ми не можемо те детаље у књизи понављати, јер смо то претресали у II књизи, где се налази седес материје овога питања.

Нећемо понављати да практично ни на каквим цигаретама тамо фабрикованим нема више ћирилице (чак ни из Врања), мада се наслов понавља на сваком омоту бар два пута. Итд. Али ћемо из овог последњег чланка пренето што смо казали за ознаке места, насеља, путова. То ће бити учињено стога, што ова књига садржи податке о претресању те појаве на чувеном ”Велеиздајничком процесу” у Загребу 1908-9, који је заголицао цео слободан свет. Суд је нашао да ”јавно постављени натписи у ћирилици покушавају да српско писмо уведу као спољно обележје српства”. Аргументно а контрарио, избацивање тих натписа хоће да обележи дотичне крајеве као несрпске.

У поменутом чланку стоји изос.:

Сви путокази у данашњој антисрпској Југославији означени су само латиницом. Не само у Хрватској и Словенији, не само у Босни и

Херцеговини, већ и у Србији, Црној Гори, Македонији. Нико и нигде не сме да на свом писму види и ознаку свог места и путоказ његовог кретања. Тако је нпр. у ”Политици” од 6 фебруара 1962 била репродукована ознака ових места искључиво хрватски: Матарушка Бања, Врњачка Бања, Крушевац, Чачак, Скопље. Мало раније ”Мали Београд” у Војводини итд.

Тамо би требало да је сама ћирилица, уколико је у Хрватској и Словенији само латиница. Или оба писма и тамо и амо. Тако је било пре рата у Краљевини Југославији. Само тако долази до изражаја равноправност писама. Али они који су се окомили на све што је српско, неће да чују за некакву равноправност. Они и даље гуде о српској хегемонији у предратној Југославији и о њиховом ”братству-јединству”.

Нека не сматрају читаоци ове примере ситним и нека не говоре о багателама. Ја ћу им показати да то није тако.

Југословенска влада је нпр. протестовала код Бечке (аустриске) владе што у Корушкој нису путокази истакнути и словеначки а не само немачки. А тамо сваки Словенац зна немачки, и што је још важније, кад би то био случај, у највише примера би били истоветни путокази, јер се ради о латиници и истоветним називима и бројкама у оба језика.

Страшни су били протести дипломатских органа Југославије, и цела штампа југословенска пратила их је иа дана у дан. Не само словеначка, већ и српска. Скоро да је прећено ратом, који би, разуме се, Срби имали да воде због помањкања словеначких путоказа у Аустрији. А сами Словенци се не буне, не, већ и захтевају, да се избаце ћирилски, српски путокази у Југославији. У самој Словенији летују углавном Срби, па не само да нема тамо српских путоказа, него их не дају ни у Србији, Црној Гори, Македонији. Деца уче у школи ћирилицу, али она не знају да прочитају у коме су месту, док не одрасту!

Каква разлика је између некадашње ”НДХ” и данашње Југославије? У овом погледу никаква. И тамо је ћирилица била проscribeована као овде.

И тамо су све ознаке места, насеља, путева итд. само латиницом и само хрватски биле истакнуте. Исто је и данас у српској гробници Југославији!

То су, свакако, запазила и друга лица, нека из новина, нека опет приликом посета Југославије. Прота Милоје Араницки из Трста ми је слао такође исечке из новина које то илуструју. А прота Милан Бркић из САД, који је посетио Југославију улето 1962 као изасланик епископа америчко-канадског и који је амерички грађанин, написао је по повратку своје утиске са пута, међу којима се налазе и ови:

”Сви натписи на аутобуским станицама у ужој Србији су само у латиници. И не само то већ и имена улица, осим у Београду, свуда су по Србији само у латиници, и то тамо где уопште нема несрпских племената. Кад сам у једном већем месту, чекајући на аутобуској станици, упитао двојицу који су такође чекали за аутобус, — да ли је овде народ заборавио да чита ћирилицу те морају сви натписи бити у латиници’, — њих двојица су ме погледали, и бојећи се да сам ја какав провокатор, нагло отишли даље од мене, вероватно да ко не би чуо наш разговор.

Кад сам по истом питању почео разговор у Београду са једним чиновником, овај се је неколико пута окренуо да буде сигуран да нас нико неће чути и рекао: ’Не само то већ ја сам у мојој канцеларији добио званичну наредбу да избацам из свих канцеларија писаће машине у ћирилици и да их заменим латиницом. И не само то већ се све школске књиге у уџбеници сада штампају у Загребу и искључиво у латиници за целу земљу. На целом београдском сајму видео сам само 1 напис у ћирилици...”

Не само да су све карте (сви билети) на свим саобраћајним средствима отштампани само латиницом (и у Србији, и у Македонији, и у Црној Гори), већ саобраћајни службеници у Хрватској и Словенији одбијају уопште да читају исправе писане ћирилицом којим би се оправдала повлашћена возња итд. Да ово није наша проста прича, навешћемо један допис београдској Политици из лета 1962. Допис носи наслов ”Благајница аутобуске станице на Ријеци не зна да чита ћирилицу” и гласи дословно:

”Враћајући се са годишњег одмора кући ишао сам преко Ријеке и у Ријеци, на аутобуској станици, затражио три аутобуске карте за Сремску Митровицу. Показао сам К-карте испуњене ћирилицом, а ево, какав сам

разговор водио са одговорном службеницом и једном њеном другарицом (26 августа ове године у 9 часова про подне):

— Не знам да читам ћирилицу. Прочитајте ми на кога ове карте гласе — рекла је благајница и није се зацрвенела.

— Службеник мора, другарице, да зна оба званична писма ћирилицу и латиницу...

— Нисам учила ћирилицу и не знам да читам...

Умешала се и њена колегиница и почела ”тумачити” да ћирилица није званично писмо. Прекинуо сам такву жалосну дискусију, разочаран пред чињеницом да човек може наићи на такву ситуацију уопште, а поготову данас кад моја држава чини толике напоре да развије што више туризам у свим крајевима наше земље, а поготову на мору. — Сава Белобрк, референт Среског суда у Сремској Митровици, бр. л. к. 5564, Сремска Митровица.”

Нешто мало пред тим изашао је у истој Политици један скеч (шта ли је?) под насловом ”Серафим на Црногорском Приморју”, где познати дописник листа ”Серафим” објављује своје утиске из Будве (коју су декретом причислили ”Црногорском Приморју”!) и каже да су у главном хотелу ”Авала” ”сви називи исписани латиницом. Једино је на вратима лифта остала наша реч написана ћирилицом: гурај”.

То су преостаци од Српства Боке. Најпре је оно декретом одузето, да после и сви његови трагови буду избрисани у духу ”братства-јединства”.

Но, шта да ламентирамо о томе, шта да детаље износимо за које мора писац сам да сноси трошак од четирипет долара по страни? Због данашње генерације то заиста не би требало чинити. Али треба и да потомство види шта се са нама радило у земљи која се зове Југославија. А да се контраст што боље очитује, изнећемо неке примере из прошлости.

IV.

Ево неколико примера привржености наших старих своје индогеном писму.

У ”Првом политичком споразуму између Срба и Хрвата” који је склопљен 1860, у првој години друге владе књаза Михаила, од заиста најрепрезентативнијих претставника Срба из Београда и Хрвата из Загреба, начињени су и ”Основи” у 14 тачака, као неке пунктације о будућем: заједничком државном уређењу ”југословјанске федерације” Срба, Хрвата и Бугара (Словенци би били уз Хрвате). Пета тачка нас овде нарочито занима. Она гласи:

”Остављајући сваком југослованском племену слободу изображавати масу народа својим особитим наречијем, за вишу књижевност и будућу општу администрацију узимље се садашњи књижевни српско-хрватски језик и **ћирилица.**”

Ћирилица се уводи, дакле, као званично, једино званично писмо федерације. Хрвати су на то пристали, бар нису ништа противуречили. А др. Драгослав Страњаковић, који је доскора био на робији, саопштавајући први ток и Основе овога ”првог српско-хрватског политичког споразума”, даје и коментар о усвајању ћирилице од стране Хрвата.

Овде је довољно нагласити да наши преци од пре скоро равно 100 година нису само захтевали и обезбедили даљи живот ћирилице у мешаном државном склопу, већ су испословали да то писмо буде једино писмо администрације и ”више књижевности”.

Сами католици, Хрвати и остали, сматрали су да свако јединство са Србима претпоставља не само да Срби задрже ћирилицу, већ да је приме сви они који желе сједињење с њима. Тако је писао Славонац Игњат Алојз Брлић у својој Граматици Илирског језика издатој на немачком 1833. Он ту изречно каже: ”К тому још не треба ни ово заборавити да је од ових пет милиона што говоре српским језиком већа половина грчког закона, која се држи кирилице и њоме своје књиге штампа, **да она неће никад пристати на то да латиницу усвоји...**” Пок. Брлић није претпостављао да икад може Српски народ пасти

на садашње гране утилитаризма и дефетизма. (На слов књиге налази се у ”Спорним пределима Срба и Хрвата”, Чикаго 1957, стр. 501).

Колико су и Хрвати осећали шта Србима значи ћирилица и да без њеног осигурања нема и не може бити додира с њима, нека послужи као доказ још овај програм хрватске интелигенције из 1889 године, тзв. Напредне странке или ”Обзораша”, којим обећавају Србима сва могућа права и равноправно третирање у ”Троједници” само ако пристану на обарање бана Куен-Хедерварија. Тај програм се састоји из четири тачке римским бројевима обележене, а потписан је заиста од хрватске елите тога доба (вид. детаље у књизи проте Димитрија Руварца: ”Ево шта сте нам криви! Посвећено Обзору”, Земун 1895). III тачка гласи дословце: ”Пошто се наш народ посвуда, гдје га је, у неговању свога језика и своје народности, служи са два писмена: латиницом и ћирилицом, сматрамо са нашега славенско-народнога, као и са културнога гледишта употребу једне као и друге једнако оправданим, и у извађању тога начела једну с другом равноправном”.

Исте године (1889) установљен је у Хрватско-славонском сабору ”Хрватски државно-правни клуб”. То се саопштава у ”Кореспонденцији Рачки-Штросмајер”, књ. IV, у редакцији Ферда Шишића, Загреб 1931 (издање Југ. академије знаности и умјетности). Члан 5 Програма, израђеног од Еразма Барчића, гласи: ”Хрватски државноправни клуб признаје да су ћирилица и латиница равноправне и да ради тога имаду се у школах и у јавних уредих свуђе увести”.

Колико је важно питање азбуке, доказ је и тај да му је у самој Крфској декларацији посвећена једна од укупно 13 тачака. То је т. 6 која гласи: ”Обе азбуке, ћирилица и латиница, такође су потпуно равноправне, и свако их слободно може употребљавати на целој територији Краљевине. Све државне и самоуправне власти дужне су и у праву су употребљавати и једну и другу азбуку, саображавајући се у томе жељи грађана.”

То је нормална последица комплексне државне структуре. У јединственим државама српским, Србији и Црној Гори, није постојало друго писмо сем ћирилице. Чим се почело припремати уједињење са народима који латиницом пишу, загарантована је и равноправност тог писма. Али у

данашњој Југославији нема равноправности, као што ће се видети из II књиге овог дела. Држава са хрватским шефом на челу преузела је и хрватско писмо, запостављајући, одстрањујући, сузбијајући и презирући српску ћирилицу (као и иначе све што је српско).

У Швајцарској, држави где ја живим, сви су формулари Савета отштампани на три језика: и војни и цивилни, и поштански и железнички, и царински, здравствени. Савез не сме да употреби један језик без другог, а у Југославији се не смеју ни на цигаретама више налазити ћирилска слова, ни на лековима одн. упутствима за лекове. То је заиста узело облик садистичког гоњења ћирилице, како је то практиковано у павелићевој ”НДХ”!

О томе се поближе говори у II свесци, па нећемо понављати, мада сваки дан пружа нове примере овог злочиначког гоњења нама светог писма.

V.

Стално се истиче пример како су неки народи преузели латиницу иако се раније нису њоме служили. И ови примери, као све присподобе, храмљу. Турци нису имали своје већ арапско писмо, а Арбанаси нису имали уопште никакво писмо кад су узели латиницу. Ми смо, пак, имали своје писмо, вековно, једино, освештано.

И сви народи који имају своје укорењено и стародревно писмо, инзистирају на њему са једном религиозном ревношћу. Тако нпр. Јапанци и Кинези (и други источноазијски народи) који имају по хиљаде знакова свога писма. Спремни су на мале реформе својих идеографских знакова, али не никако радикално њихово напуштање. То не пада на памет ни Арапима, који пишу с десна на лево и који су у огромној већини неписмени, тако да у стварности не губе ништа јер свој ”алфабет” и не знају, још мање Грцима (који би их, применивши другу азбуку, одалечили и дистанцирали од старе грчке културе) Јевреји у својој држави обнављају стару јеврејску азбуку коју сви морају испочетка да уче. Јер би се и они, напуштавањем те азбуке, као одрекли своје прошлости и целу своју националну екзистенцију ставили под питање. Руси су задржали своју азбуку, Украјинци, Бугари; сви своју ћирилицу. Чак су и остали народи Совјетског савеза који раније нису имали своје писмо узели ћирилицу. После оснивања Совјетског савеза њима је

декретирана била латиница, али су је они у току времена сами заменили ћирилицом. Нисам био мало изненађен кад сам на Међународној изложби у Брислу 1958 у Совјетском павиљону нашао на ”грузијске” (ђурђијанске) књиге штампане ћирилицом.

Само смо ми спремни да је напустимо, односно да хрватско-комунистички декрет о њеном напуштању примимо без протеста. А то је први корак националном самоубиству.

Ако Немци све више штампају своја дела латиницом (али новине чак и у Швајцарској задржавају заглавља одн. наслове готицом), то опет није исто као код нас. Тамо су сви Немци употребљавали обе азбуке, и напуштајући једну ниједан део народа ништа не губи. Зато смо на почетку ове књиге цитирали Јагића који тврди да наши ”двоструки знаци писмености нису тако индиферентни као нпр. употреба двоструког писма у немачком језику”. Тамо је то индиферентно, код нас национално битно.

Наши стари писци нису могли ни замислити да своја дела штампају другојаче него ћирилицом. Кад Вук Караџић није то могао постићи у Бечу, он је своја дела штампано у Лајпцигу. И Доситеј тамо и у Млецима, и Павле Соларић, Жефаровић итд. Морале су се и државе мењати, и огромни путни трошкови плаћати, да би се само на свом писму књиге ”печатиле”.

Један је пример нарочито интересантан. Ђура Даничић, тајник Југословенске академије знаности и умјетности у Загребу, штампа у њој своја дела ћирилицом. Не верујем да је то Хрватима било право, али се Даничићу нису могли опирати. Даничићу је било сасвим свеједно да ли ће тиме број читалаца и купаца његових дела бити смањен.

И Његош је своја дела штампао у Бечу, Трсту итд. али увек ћирилицом. Он је ћирилицом писао и околним пашама и аустријским политичким факторима. Ни замислити није могао нешто друго!

VI.

Сви источни Словени, одн. сви православни Словени пишу искључиво ћирилицом; западни су, под дејством Католичке цркве, примили латиницу. Зато некадашњи професор Историје словенских народа на Немачком

универзитету у Прагу Константин Хефлер пише да је ”ћирилица постала израз шизме, јер се приказивала као православна” (da sich als orthodox gebaerdete).

Constantin Richter v. Hoefler, Abhandlungen aus dem Gebiete der slavischen Geschichte. IV. Wien 1881.

Међутим, многи велики слависти жале што нису сви словенски народи прихватили ћирилицу, јер су сви они употребљавали најпре старословенски језик за који је ћирилица била створена. У Хелмолтовој збирци ”Светска Историја” (V том, страна 304) пише: ”Да старословенски језик није био створен, онда би, како каже Ватрослав Јагић, словенска прошлост била више грчка и римска него словенска”. Не знам где је то Јагић рекао, али је несумњиво да је рекао. Велики део те заслуге припада ћирилском писму.

Највећи присташа ћирилице као општег словенског писма био је Јернеј Копитар. Али и многи други. Овде ћемо цитирати само француског филолога Ајххофа, чију смо књигу раније у овом делу цитирали. Говорећи детаљно о примућствима ћирилице, Ајххоф каже (стр. 94): ”Лако је на први поглед увидети колико би било пожељно да такав систем изговора и писма буде примењен код свих словенских идијома, који су ближи један другоме по својој природи него дијалекти ма какве друге породице (народа). Ћирилска азбука, упрског своје усавршености, много је непозната остатку Европе...”, и писац се жали што је то случај, и што нису сви словенски народи остали код ћирилице, вршећи незнатне модификације према своме идиому. То би олакшало симултано учење свих тих идиома и у исто време би их ”приближило класичним језицима најпростијом и највернијом репрезентацијом...”

И један Србин је то питање максуз расправљао и то у ”Српском Летопису” за годину 1864, књ. 109, година 38, у чланку ”Могу ли сви Словени једним језиком и једном буквицом писати”. Он долази до закључка да је ”немогуће да сви Словени једним језиком пишу”, али да треба да ”једну буквицу приме” и то ћирилицу. За њу ”говори: што њиме 60 милиона Словена пишу и што се практично даје за све словенске језике употребити, а

знакови латинске абецедe не могу све словенске звукове да означе, него се мора с њима крпарити и којекакве кврге и окуке изнад писмена мећати”.

Данас су, разуме се, бројни односи сасвим друкчији, али нимало неповољнији за ћирилицу. Ако се задржимо само код Словена, у Русији их има око 160 милиона који се служе искључиво ћирилицом (од тога преко 40 милиона Украјинаца, око 10 милиона Бјелоруса), око 10 милиона Срба и Македонаца, око 7 милиона Бугара. Укупно скоро 180 милиона, и сваким даном више. Словена који се служе латиницом нема ни 50 милиона, чак тај број једва прелази 45 милиона (Пољака мање од 30 милиона, Чеха и Словака више од 10 милиона, Хрвата и Словенаца више од пет милиона). Скоро четири Словена ћириличара долазе на једног латиничара.

Ако се пак ради само о нашем језику, Срба има скоро двапут више него Хрвата (не рачунајући Муслимане ни тамо ни овамо, али прибарајући Србима ”Црногорце” и Македонце).

Не видимо зашто би већи уступали мањима, зашто снажнији слабијима, зашто бољи горима. Чак кад и не би остали разлози говорили за одржање наше ћирилице, разлози не само сентиментални већ и практични.

И поред свега бојкотовања ћирилице у комунистичкој Југославији, њена распрострањеност је данас већа него икад раније. Статистичари сматрају да се данас свака четврта књига штампана у целом свету штампа у Совјетском савезу. То је практично све у ћирилици. Ако има и неког другог писма тамо, књиге ћирилицом штампане у Југославији и Бугарској то надомештају.

У самом Совјетском савезу је 1962 године објављено скоро 77 хиљада књижевних дела са тиражом од једне милијарде и 200 милиона примерака. Скоро све у ћирилици.

То објављује и комунистична штампа у Југославији (тако ”Политика” од 3 марта 1963), не увиђајући колико то разголићује политичке тенденције хрватско комунистичких руководиоца данашње Југославије, која продужује у овом погледу акције Павелића!

Кад су мене нападе хрватске емигрантске новине што пледирам за ћирилицу, ја нисам могао да се начудим у свом одговору: Зашто се Хрвати

буне да Срби задрже своје писмо кад стално тврде да нисмо исто. И нисмо исто, ван сваке сумње, па то хоћемо и писмом да осведочимо. Они желе да се дистанцирају у свему од нас, али траже напуштање ћирилице да нас само лише једног драгоценог добра. У толико више морамо бити на опрезу.

САДРЖАЈ

Предговор.....	3
I. Историјат и особине ћирилице.....	8
II. Ћирилица као ваздашње српско писмо.....	20
III. Ознака ћирилице као српског писма.....	48
IV. Шта би за нас значило напуштање ћирилице.....	72